

MEDITACIÓ III

(De l'existència de Déu)

[32] Tancaré ara els ulls, em taparé les orelles, em separaré de tots els meus sentits, esborraré fins i tot de la meva ment totes les imatges de coses corporals, o, si més no, perquè això a penes es pot fer, les consideraré com a vanes i falses; i entretenint-me així solament amb mi mateix, i considerant el meu interior, tractaré de fer-me a poc a poc més conegut i més familiar a mi mateix. Sóc una cosa que pensa, és a dir, que dubta, que afirma, que nega, que coneix poques coses, que n'ignora moltes, que ama, que odia, que vol, que no vol, que imagina també, i que sent. Ja que, així com m'he adonat abans que encara que les coses que sento i imagino no siguin potser res en absolut fora de mi i en si mateixes, estic tanmateix segur que aquestes maneres de pensar que anomeno sentiments i imaginacions, solament en tant que són maneres de pensar, resideixen i es troben certament en mi. I, amb aquesta poca cosa que acabo de dir, crec haver repassat tot el que sé vertaderament o, si més no, tot el que fins aquí m'he adonat que sabia.

[33] Ara consideraré més exactament si potser no es troben en mi altres coneixements que encara no he percebut. Estic cert que sóc una cosa que pensa; però no sé, doncs, tampoc què és el que es requereix per estar cert d'alguna cosa? En aquest primer coneixement no s'hi troba res més que una clara i distinta percepció d'allò que conec, la qual de veritat no fóra suficient per assegurar-me que és vertader, si es pogués esdevenir que una cosa que jo concebés així clarament i distintament resultés falsa. I, per tant, em sembla que ja puc establir com a regla general que totes les coses que concebem força clarament i amb força distinció són totes vertaderes.

[34] Tanmateix, he acceptat i he admès abans diverses coses com a molt certes i molt manifestes, les quals, nogensmenys, després he reconegut que eren dubtoses i incertes. Quines eren aquestes coses? Era la Terra, el cel, els astres, i totes les coses que percebia mitjançant els sentits. Ara bé, què concebia clarament i distintament en elles? Certament, cap altra cosa sinó que les idees o els pensaments d'aquestes coses es presentaven al meu esperit. I encara ara no nego que aquestes idees no es trobin en mi. Però hi havia encara una altra cosa que jo assegurava, i que, a causa de l'hàbit que tenia de creure-la, pensava que la percebia molt clarament, tot i que vertaderament no la percebia gens, a saber, que hi havia coses fora de mi, d'on procedien aquestes idees, i a les quals eren de fet semblants. I era en això que jo m'errava, si potser jo jutjava segons la veritat, no era cap coneixement que jo tingués la causa de la veritat del meu judici.

[35] Però quan considerava alguna cosa força simple i força fàcil de l'aritmètica i de la geometria, per exemple que 2 i 3 junts produeixen el número 5, i altres coses semblants, no les concebia jo si més no prou clarament per assegurar que eren vertaderes? Certament, si he jutjat després que es podia dubtar d'aquestes coses, no ha estat per altra raó que perquè em vingué a l'esperit, que potser algun Déu havia pogut donar-me una naturalesa tal que m'errés fins i tot respecte de les coses que em semblen més manifestes. Però totes les vegades que aquesta opinió abans concebuda del poder sobirà d'un Déu es presenta al meu pensament, em veig obligat a admetre que li és fàcil, si vol, fer per manera que m'erri, fins i tot en les coses que crec conèixer amb una evidència més gran. I, al contrari, totes les vegades que m'adreço a les coses que penso concebre molt clarament, sóc de tal manera persuadit per elles que per mi mateix em deixo dur per aquestes paraules: m'enganyi tant com pugui, si no sabrà mai fer que jo no sigui res, mentre jo pensi ser alguna cosa, o que algun dia sigui cert que jo no hagi estat mai, sent veritat ara que sóc; o bé potser fins i tot que 2 i 3 sumin més o menys que 5, o coses semblants, que veig clarament que no poden ser d'alguna altra manera que com jo les concebo.

[36] I certament, ja que no tinc cap raó per creure que hi hagi un Déu enganyador i, fins i tot, que jo no hagi considerat encara les que proven que hi ha un Déu, la raó de dubtar que depèn solament d'aquesta opinió és ben lleugera i, per dir-ho així, metafísica. Però, a fi de poder suprimir-la del tot, haig d'examinar si hi ha un Déu, tan aviat com se me'n presentarà l'ocasió; i, si trobo que n'hi ha un, haig d'examinar també si pot ser enganyador: perquè sense el coneixement d'aquestes dues veritats no veig pas com podria mai ser cert d'alguna cosa. I a fi que pugui tenir ocasió d'examinar això sense interrompre l'ordre de meditar que m'he proposat, que és passar per graus de les primeres nocions que trobaré al meu esperit a aquelles que hi podré trobar després, cal aquí que divideixi tots els meus pensaments en certs gèneres i que consideri en quins d'aquests gèneres hi ha pròpiament veritat o error.

[37] D'entre els meus pensaments, alguns són com les imatges de les coses, i és a aquests pensaments solament que convé pròpiament el nom d'idea: com quan em represento un home, o una quimera, o el cel, o un àngel, o Déu mateix. D'altres, a més d'això, tenen algunes altres formes: com, quan vull, o temo, afirmo o nego, que concebo bé aleshores alguna cosa com a subjecte de l'acció del meu esperit; però hi afegeixo també alguna altra cosa per aquesta acció a la idea que tinc d'aquesta cosa; i d'aquest gènere de pensaments, els uns s'anomenen volicions o afeccions, i els altres, judicis.

[38] Ara, pel que fa a les idees, si se les considera solament en si mateixes i no se les relaciona gens amb cap altra cosa, no poden, parlant pròpiament, ser falses, perquè, sigui que imagini una cabra o una quimera, no és pas menys vertader que imagino l'una que l'altra.

[39] No cal tampoc témer que es pugui trobar falsedat en les afeccions o volicions; ja que, encara que jo pugui desitjar coses dolentes, o fins i tot que no foren mai, tanmateix no és pas per això menys veritable que les desitjo.

[40] Així que no queda res més que els judicis, en els quals haig de guardar-me acuradament de no errar gens. El principal error i el més ordinari que s'hi pot trobar consisteix, doncs, en el fet que jutjo que les idees que són en mi són semblants o conformes a les coses que són fora de mi; perquè, certament, si considerés solament les idees com a certs modes o maneres del meu pensament, sense voler relacionar-les amb alguna altra cosa exterior, a penes em podrien donar ocasió d'errar.

[41] Ara bé, d'aquestes idees, les unes semblen ser nascudes amb mi, les altres ser alienes i venir de fora, i les altres ser fetes i inventades per mi mateix. Perquè, si jo tinc la facultat de concebre això que s'anomena, en general, una cosa, o una veritat, o un pensament, em sembla que no tinc pas això d'enlloc més que de la meva natura pròpia, però si sento un brogit, si veig el sol, si sento la calor, fins ara he jutjat que aquests sentiments provenien d'algunes coses que existien fora de mi; i, en fi, em sembla que les sirenes, els hipogrifs i totes les quimeres semblants són ficcions i invencions del meu esperit. Però també potser em podria persuadir que totes aquestes idees són del gènere que he anomenat alienes, i que vénen de fora, o bé que totes elles han nascut amb mi, o bé que totes elles han estat fetes per mi, perquè jo no he descobert encara clarament el seu veritable origen. I el que jo haig de fer en aquest lloc és, principalment, considerar, respecte d'aquestes coses que em semblen venir d'alguns objectes que són fora de mi, quines són les raons que m'obliguen a creure-les semblants a aquests objectes.

[42] La primera d'aquestes raons és que sembla que això m'ho ensenya la natura; i la segona, que experimento en mi mateix que aquestes idees no depenen gens de la meva voluntat; perquè sovint se'm presenten a desgrat de mi mateix, com ara, sigui que ho vulgui, sigui que no ho vulgui, sento la calor, i per aquesta causa em persuadeixo que aquest sentiment o bé aquesta

idea de la calor és produïda en mi per una cosa diferent de mi, és a dir, per la calor del foc a prop del qual em trobo. I no veig res que em sembli més raonable que jutjar que aquesta cosa aliena envia i imprimeix en mi la seva semblança, més que cap altra cosa.

[43] Ara cal que vegi si aquestes raons són prou fortes i convincents. Quan dic que em sembla que això m'és ensenyat per la natura, entenc solament per aquest mot de natura una certa inclinació que em duu a creure aquesta cosa, i no pas una llum natural que em faci conèixer que és vertader perquè aquestes dues coses són molt diferents entre si; perquè jo no sabia enderrocar pel dubte res d'allò que la llum natural em fa veure que és vertader, així com ella ja m'ha fet veure que, del fet que jo dubtava, es podia concloure que jo era. I jo no tinc en mi cap altra facultat, o potència, per distingir el vertader del fals, que em pogués ensenyar que això que aquesta llum em mostra com a veritable no ho és, i de qui em pogués fiar tant com d'ella. Però, pel que fa a les inclinacions que em semblen també ser naturals en mi, ja he advertit sovint, quan ha estat qüestió de fer tria entre les virtuts i els vicis, que no m'han dut pas menys al mal que al bé; és per això que no tinc motiu de seguir-les tampoc pel que fa al vertader i al fals.

[44] I pel que fa a l'altra raó, que és que aquestes idees han de venir d'una altra part, perquè no depenen de la meva voluntat, ja no la trobo convincent. Perquè de la mateixa manera que aquestes inclinacions, de les quals parlava ara mateix, es troben en mi, malgrat que no s'acorden sempre amb la meva voluntat, així pot ser que hi hagi en mi alguna facultat o potència pròpia per produir aquestes idees sense l'ajut de cap cosa exterior, bé que no em sigui encara coneguda, com, en efecte, m'ha semblat sempre fins ara que, quan dormo, es formen així en mi sense l'ajut dels objectes que representen. I en fi, encara que restés d'acord que són causades per aquests objectes, no és pas una conseqüència que els hagin de ser semblants. Al contrari, m'he adonat sovint, en molts exemples, que hi havia una gran diferència entre l'objecte i la seva idea. Com, per exemple, trobo en el meu esperit dues idees del Sol tot diferents: una té l'origen en els sentits, i ha de ser situada en el gènere d'aquestes que he dit ara fa poc que vénen de fora, per la qual cosa em sembla extremadament petit; l'altra és presa de les raons de l'astronomia, és a dir, de certes nocions nascudes amb mi, o ha estat formada per mi mateix de la manera que pugui ser, per la qual cosa em sembla moltes vegades més gran que tota la Terra. Certament, aquestes dues idees que concebo del Sol no poden ser totes dues semblants al mateix Sol, i la raó em fa creure que aquesta que ve immediatament de la seva aparença és la que li és més diferent.

[45] Tot això em fa conèixer que fins aquest moment no ha estat pas per un judici cert i premeditat, sinó solament per un impuls cec i temerari, que havia cregut que hi havia coses fora de mi, i diferents del meu ésser, les quals, pels òrgans dels meus sentits, o per algun altre mitjà que pugui ser, m'enviaven les seves idees o imatges i que m'hi imprimien les seves semblances.

[46] Però es presenta encara una altra via per esbrinar si, entre les coses de les quals tinc en mi idees, n'hi ha algunes que existeixen fora de mi. A saber, si aquestes idees són solament preses en tant que són certes maneres de pensar, no reconec en elles cap diferència o desigualtat, i totes semblen procedir de mi d'una mateixa manera; però, considerant-les com a imatges, de les quals unes em representen una cosa i les altres una altra, és evident que són força diferents les unes de les altres. Perquè, en efecte, aquestes que em representen substàncies són sens dubte alguna cosa més, i contenen en si (per dir-ho així) més realitat objectiva, és a dir, participen per representació en més graus de l'ésser o de perfecció que aquelles que em representen solament modes o accidents. A més a més, aquesta idea per la qual concebo un Déu sobirà, etern, infinit, immutable, omniscient, omnipotent, i creador universal de totes les coses que són fora d'ell; aquesta idea, dic, té en si certament més realitat objectiva que aquestes idees per les quals em són representades les substàncies finites.

[47] Ara bé, és una cosa manifesta per la llum natural que cal que hi hagi si més no tanta realitat en la causa eficient i total que en el seu efecte: ja que d'on pot treure l'efecte la seva realitat si no és de la seva causa? I com podria comunicar-se aquesta causa si no la tingué en si mateixa?

[48] I d'això se'n segueix, no solament que el no-res no podria produir cap cosa, sinó també que allò més perfecte, és a dir, que conté en si més realitat, no pot ser una conseqüència i una dependència del menys perfecte. I aquesta veritat no és solament clara i evident en els efectes que té aquesta realitat que els filòsofs anomenen actual o formal sinó també en les idees on es considera la realitat que ells anomenen objectiva. Per exemple, la pedra que no ha estat encara, tampoc no pot ara començar a ser, si no és produïda per una cosa que posseeix en si formalment, o eminentment, tot allò que entra en la composició de la pedra, és a dir, que conté en si les mateixes coses o d'altres de més excel·lents que aquelles que són en la pedra; i la calor no pot ser produïda en un subjecte que n'era abans privat, si no és per una cosa que sigui d'un ordre, d'un grau o d'un gènere si més no tan perfecte com la calor, i així els altres. Però encara, a més d'això, la idea de la calor, o de la pedra, no pot ser en mi si no hi ha estat posada per alguna cosa, que conté en ella si més no tanta realitat com la que concebo en la calor o en la pedra. Perquè, encara que aquesta causa no transmeti en la meva idea cap cosa de la seva realitat actual o formal, no cal, per això, que ningú no s'imagini que aquesta causa hagi de ser menys real; però, s'ha de saber que, essent tota idea una obra de l'esperit, la seva naturalesa és tal que no requereix de si cap altra realitat formal que aquesta que ella rep i copia del pensament o de l'esperit, del qual és solament un mode, és a dir, una manera o forma de pensar. Ara bé, a fi que una idea contingui una tal realitat objectiva més que una altra, ha de tenir sens dubte això d'alguna cosa, en la qual es troba si més no tanta realitat formal com realitat objectiva conté aquesta idea. Ja que, si suposem que es troba alguna cosa en la idea que no es trobi en la seva causa, cal doncs que ho tingui del no-res; però, per imperfecta que sigui aquesta manera de ser, per la qual una cosa és objectivament o per representació en l'enteniment per la seva idea, certament, no es pot tanmateix dir que aquesta forma i manera no sigui res, ni, per consegüent, que aquesta idea tingui el seu origen del no-res. Tampoc no haig de dubtar que no sigui necessari que la realitat sigui en les causes de les meves idees, encara que la realitat que jo considero en aquestes idees sigui solament objectiva, ni pensar que n'hi ha prou que aquesta realitat es trobi objectivament en les seves causes; perquè, tot i que aquesta manera de ser objectivament pertany a les idees per la seva pròpia naturalesa, també així la manera de ser formalment pertany a les causes d'aquestes idees (si més no a les primeres i principals) per la seva pròpia naturalesa. I, encara que es pugui esdevenir que una idea doni origen a una altra idea, això no pot de tota manera ser a l'infinit, sinó que cal al final arribar a una primera idea, la causa de la qual sigui com un patró o un original en el qual estigui continguda formalment i en efecte tota la realitat o perfecció que es troba solament objectivament o per representació en aquestes idees. De manera que la llum natural em fa conèixer evidentment que les idees són en mi com quadres, o imatges, que poden de veritat decaure fàcilment de la perfecció de les coses de les quals han estat extretes, però que mai no poden contenir res de més gran o més perfecte.

[49] I, com més llargament i acuradament examino totes aquestes coses, més clarament i distintament conec que són vertaderes. Però, en fi, què en conclouré de tot això? És, a saber, que si la realitat o perfecció objectiva d'alguna de les meves idees és tal, que conegué clarament que aquesta mateixa realitat o perfecció no és en mi ni formalment ni eminentment, i que, per consegüent, no en puc ser per mi mateix la causa, d'això se'n segueix necessàriament que jo no sóc pas sol al món, sinó que hi ha alguna altra cosa que existeix i que és la causa d'aquesta idea; però, si no es troba en mi de cap manera aquesta idea, no tindrè cap argument que em pugui convèncer i fer-me cert de l'existència d'alguna altra cosa que de mi mateix, perquè els he buscat tots acuradament i no n'he pogut trobar cap altre fins al moment present.

[50] Ara bé, entre aquestes idees, a part d'aquesta que em representa a mi mateix, amb la qual

no hi pot haver cap dificultat, n'hi ha una altra que em representa un Déu, d'altres coses corporals i inanimades, d'altres àngels, d'altres animals, i d'altres finalment que em representen homes semblants a mi. Però, pel que fa a les idees que em representen altres homes, o animals, o àngels, concebo fàcilment que poden ser formades per la barreja i la composició d'altres idees que tinc de les coses corporals i de Déu, encara que fora de mi no hi hagi altres homes al món, ni cap animal, ni cap àngel. I, pel que fa a les idees de les coses corporals, no hi reconec res de tan gran ni de tan excel·lent que no em sembli poder venir de mi mateix; perquè si les considero de més a prop, i si les examino de la mateixa manera que vaig examinar ahir la idea de la cera, trobo que s'hi troba poca cosa que jo concebi clarament i distintament: a saber, la grandària, o bé l'extensió en llargada, amplada i profunditat; la figura que és formada pels termes i els límits d'aquesta extensió, la situació que els cossos amb diverses figures mantenen entre si; i el moviment o el canvi d'aquesta situació, als quals es pot afegir la substància, la durada i el nombre. Quant a les altres coses, com ara la llum, els colors, els sons, les olors, els sabors, la calor, el fred i les altres qualitats que cauen sota el tacte, es troben al meu pensament amb tanta obscuritat i confusió, que ignoro fins i tot si són vertaderes, o falses o solament aparents, és a dir, si les coses que concebo d'aquestes qualitats són en efecte les idees de coses reals; o bé si no em representen més que coses quimèriques, que no poden existir. Perquè encara que ja m'he adonat abans que només als judicis es pugui trobar la falsedat veritable i formal, es pot tanmateix trobar en les idees una certa falsedat material, a saber, quan elles representen allò que no és res com si fos alguna cosa. Per exemple, les idees que jo tinc del fred i la calor són tan poc clares i tan poc distintes, que pel seu mitjà no puc discernir si el fred és solament una privació de la calor o la calor una privació del fred, o bé si l'una i l'altre són qualitats reals, o si no ho són pas. I en tant que essent les idees com imatges, no n'hi pot haver cap que no ens sembli que representa alguna cosa, si és veritable dir que el fred no sigui una altra cosa que una privació de la calor, la idea que me'l representa com alguna cosa real i positiva, podrà, no sense raó, ser anomenada falsa, i així també amb d'altres idees semblants, a les quals certament no és necessari que atribueixi un altre autor que jo mateix. Perquè, si són falses, és a dir, si representen coses que no són pas, la llum natural em fa conèixer que procedeixen del no-res, és a dir, que no són en mi, més que per manca d'alguna cosa a la meva naturalesa, i perquè no és del tot perfecta. I si aquestes idees són vertaderes, tanmateix, com que se m'apareixen amb tan poca realitat, que fins i tot no puc discernir amb claredat la cosa representada del no-res, no hi veig cap raó perquè no poguessin ser produïdes per mi mateix, i que jo no en pogués ser l'autor.

[51] Quant a les idees clares i distintes que tinc de les coses corporals, n'hi ha algunes que sembla que he pogut extreure de la idea que tinc de mi mateix, com aquesta que tinc de la substància, de la durada, del nombre, i d'altres coses semblants. Perquè, quan penso que la pedra és una substància, o bé una cosa que és capaç d'existir per si, ja que jo sóc una substància, tot i que concebo que jo sóc una cosa que pensa i no extensa, i que la pedra al contrari és una cosa extensa i que no pensa, i que així entre les dues concepcions es troba una notable diferència, tanmateix semblen convenir que representen substàncies. Igualment, quan penso que jo sóc ara, i que recordo a més d'això d'haver estat abans, i concebo alguns diferents pensaments dels quals conec el nombre, aleshores adquireixo en mi les idees de la durada i del nombre, les quals, a més a més, puc transferir a totes les altres coses que vulgui.

[52] Pel que fa a les altres qualitats de les quals són compostes les idees de les coses corporals, a saber, l'extensió, la figura, la situació, el moviment de lloc, és veritable que elles no són pas formalment en mi, ja que jo no sóc altre que una cosa que pensa; però com que són solament certs modes de la substància, i com que els vestits sota els quals la substància corporal se'ns apareix, i que jo també sóc jo mateix una substància, sembla que puguin ser contingudes en mi eminentment.

[53] Per tant, no resta més que la sola idea de Déu, en la qual cal considerar si hi ha alguna cosa

que no pugui venir de mi mateix. Pel nom de Déu entenc una substància infinita, eterna, immutable, independent, omniscient, omnipotent, i per la qual jo mateix i totes les altres coses que són (si és veritat que n'hi ha que existeixen) han estat creades i produïdes. Ara bé, aquests avantatges són tan grans i tan eminentes, que com més atentament els considero, menys em persuadeixo que la idea que en tinc pugui tenir el seu origen en mi mateix. I per consegüent, cal concloure necessàriament de tot el que he dit abans que Déu existeix; perquè, encara que la idea de la substància sigui en mi, fins i tot que jo sóc una substància, no tindria tanmateix la idea d'una substància infinita, ja que jo sóc un ésser finit, si no hagués estat posada en mi per alguna substància que fos vertaderament infinita.

[54] I no haig pas d'imaginar-me que jo no concebo l'infinit per una veritable idea, sinó solament per la negació del que és finit, de la mateixa manera que jo comprenc el repòs i les tenebres per la negació del moviment i la llum; perquè al contrari veig manifestament que es troba més realitat en la substància infinita que en la substància finita, i per tant que tinc d'alguna manera primerament en mi la noció d'infinit que del finit, és a dir, de Déu que de mi mateix. Perquè, com seria possible que jo pogués conèixer que dubto i desitjo, és a dir, que em manca alguna cosa i que no sóc pas del tot perfecte, si no tingués en mi cap idea d'un ésser més perfecte que el meu, per comparació al qual jo conegués els defectes de la meva naturalesa?

[55] I ningú no pot pas dir que potser aquesta idea de Déu és materialment falsa, i que per consegüent jo la pugui tenir del no-res, és a dir, que pugui ser en mi perquè jo tinc un defecte, com he dit abans de les idees de la calor i del fred, i d'altres coses semblants: perquè, al contrari, essent aquesta idea força clara i força distinta, i contenint en si més realitat objectiva que cap altra, no n'hi ha cap que sigui més veritable ni que pugui ser menys sospitosa d'error o de falsedat.

[56] La idea, dic, d'aquest ésser sobiranament perfecte i infinit és enterament vertadera; perquè, encara que potser es podria fingir que un tal ésser no existeix per res, no es pot tanmateix fingir pas que la seva idea no em representa res de real, com ja he dit abans de la idea del fred.

[57] Aquesta mateixa idea és també força clara i força distinta, ja que tot el que el meu esperit concep clarament i distintament de real i vertader, i que conté en si alguna perfecció, és contingut sencer en aquesta idea.

[58] I això no deixa pas de ser cert, encara que jo no compregui pas l'infinit, o fins i tot que es trobi en Déu una infinitat de coses que jo no puc comprendre, ni potser tampoc assolir de cap manera pel pensament: perquè és de la natura de l'infinit que la meva natura, que és finita i limitada, no la pugui comprendre, i és suficient que concebi bé això, i que jutgi que totes les coses que concebo clarament, i en les quals sé que hi ha alguna perfecció, i potser també una infinitat d'altres que ignoro, són en Déu formalment o eminentment, a fi que la idea que en tinc sigui la més vertadera, la més clara i la més distinta de totes les que són en el meu esperit.

[59] Però també pot ser que sigui alguna cosa més que no m'imagino, i que totes les perfeccions que atribueixo a Déu siguin en mi d'alguna manera en potència, malgrat que no es produeixin encara i no es facin aparents per les seves accions. En efecte, experimento ja que el meu coneixement augmenta i es perfecciona a poc a poc, i no veig res que li pugui impedir d'augmentar com més va més fins a l'infinit; i, essent així incrementat i perfeccionat, no veig res que impedeixi que pugui adquirir per mitjà seu totes les altres perfeccions de la naturalesa divina, i, en fi, sembla que la potència que tinc per a l'adquisició d'aquestes perfeccions, si és en mi, pot ser capaç d'imprimir-hi i d'introduir-hi les seves idees. Tanmateix, mirant-ho d'una mica més a prop, reconec que això no pot ser; perquè, primerament, encara que fos cert que el meu

coneixement adquirís cada dia nous graus de perfecció, i que hi hagués en la meva natura moltes coses en potència que no hi són encara actualment, tanmateix tots aquests avantatges no pertanyen ni s'assemblen de cap manera a la idea que jo tinc de la divinitat, en la qual res no es troba solament en potència, sinó que tot hi és actualment i en efecte. I fins i tot no és un argument infal·lible i molt cert de la imperfecció en el meu coneixement que creixi i que augmenti per graus? A més a més, encara que el meu coneixement augmentés més i més, tanmateix no deixo pas de concebre que no podria ser mai infinit, ja que no arribarà mai a un grau tan alt de perfecció que no sigui encara capaç d'adquirir algun nou increment. Però jo concebo Déu actualment infinit en un alt grau, que res no es pot afegir a la sobirana perfecció que posseeix. I, en fi, comprenc prou bé que l'ésser objectiu d'una idea no pot ser produït per un ésser que existeix solament en potència, el qual pròpiament parlant no és res, sinó solament per un ésser formal o actual.

[60] I certament no veig res, en tot això que acabo de dir, que no sigui molt fàcil de conèixer per la llum natural a tots els qui hi vulguin pensar acuradament; però quan distrec alguna cosa de la meva atenció, com que el meu esperit es troba enfosquit i com encegat per les imatges de les coses sensibles, no recorda fàcilment la raó per la qual la idea d'un ésser més perfecte que el meu cal que hagi estat posada en mi per un ésser que sigui efectivament més perfecte.

[61] És per això que vull aquí passar a una altra cosa, i considerar si jo mateix, que tinc aquesta idea de Déu, podria ser, en el cas que no n'hi hagués pas, de Déu. I pregunto: de qui tindria jo la meva existència? Potser de mi mateix, o dels meus pares, o bé d'algunes causes menys perfectes que Déu; perquè no es pot imaginar res de més perfecte ni fins i tot igual que ell.

[62] Ara bé, si jo fos independent de tot altre i jo mateix fos l'autor del meu ésser, certament no dubtaria de cap cosa, no concebria més desitjos, i en fi, no em mancaria cap perfecció; perquè m'hauria donat a mi mateix totes aquelles de les quals tinc en mi alguna idea, i així jo seria Déu.

[63] I no m'haig d'imaginar que les coses que em manquen són potser més difícils d'adquirir que aquelles coses de les quals ja sóc en possessió, ja que al contrari és molt cert que ha estat molt més difícil que jo, és a dir, una cosa o una substància que pensa, hagi sortit del no-res, que m'ho seria adquirir les llums i els coneixements de moltes coses que ignoro, i que no són sinó accidents d'aquesta substància. I així sense dificultat, si jo m'hagués donat a mi això de més que acabo de dir, és a dir, si jo fos l'autor del meu naixement i de la meva existència, no m'hauria privat si més no de les coses que són de més fàcil adquisició, a saber, de molts coneixements dels quals la meva natura és desproveïda; no m'hauria privat tampoc de cap de les coses contingudes en la idea que concebo de Déu, perquè no n'hi ha cap que em sembli de més difícil adquisició; i si n'hi hagués alguna, certament m'ho semblaria (suposant que tingués en mi totes les altres que posseeixo), ja que experimentaria que la meva potència s'hi acabaria, i no seria capaç d'arribar-hi.

[64] I encara que pogués suposar que potser he estat sempre com sóc ara, no sabria per això evitar la força d'aquest raonament, i no deixo pas de conèixer que és necessari que Déu sigui l'autor de la meva existència. Perquè tot el temps de la meva vida pot ser dividit en una infinitat de parts, cadascuna de les quals no depèn de cap manera de les altres; i, així, del fet que he estat una mica abans, no se'n segueix pas que jo hagi de ser ara, si no és que en aquest moment alguna causa em produeix i em crea, per així dir-ho, de bell nou, és a dir, em conserva.

[65] En efecte, és una cosa força clara i força evident (per a tots els qui considerin la naturalesa del temps) que una substància, per ser conservada en tots els moments que dura, té necessitat del mateix poder i la mateixa acció que caldrien per produir-la i crear-la de bell nou, si encara no

era. De manera que la llum natural ens fa veure clarament que la conservació i la creació no difereixen més que en la nostra manera de pensar, i no gens efectivament. Cal, doncs, solament aquí que m'interrogui a mi mateix, per saber si posseeixo algun poder i alguna virtut que sigui capaç de fer per manera que jo, que sóc ara, sigui encara en l'avenir: perquè, ja que no sóc més que una cosa que pensa (o, si més no, atès que no es tracta encara fins aquí precisament sinó d'aquesta part de mi mateix), si una tal potència residís en mi, certament si més no l'hauria de pensar i tenir-ne coneixement, però jo no en sento cap en mi, i per això conec evidentment que depenc d'algun ésser diferent de mi.

[66] Potser també aquest ésser, del qual depenc, no és això que anomeno Déu, i jo sóc produït o pels meus pares o per altres causes menys perfectes que ell? Tant se val, no pot ser així. Atès que, com ja he dit abans, és una cosa molt evident que cal que hi hagi si més no tanta realitat en la causa com en l'efecte. I, per tant, ja que sóc una cosa que pensa, i que tinc en mi alguna idea de Déu, qualsevol que sigui finalment la causa que s'atribueixi a la meva naturalesa, cal necessàriament admetre que ha de ser de manera semblant una cosa que pensa i posseir en si la idea de totes les perfeccions que atribueixo a la natura divina. Després es pot novament recercar si aquesta causa té el seu origen i la seva existència de si mateixa, o d'alguna altra cosa. Perquè, si la té de si mateixa, se'n segueix, per les raons que he al·legat abans, que ella mateixa ha de ser Déu; atès que, tenint la virtut de ser i existir per si, ha de tenir actualment totes les perfeccions de les quals concep les idees, és a dir, totes les que jo concebo, que són en Déu. Si obté la seva existència d'alguna altra causa que no és ella, es preguntarà de bell nou, per la mateixa raó, d'aquesta segona causa, si ella és per si, o per altri, fins que gradualment s'arribi finalment a una darrera causa que resultarà ser Déu. I és molt manifest que en això no hi pot haver progrés a l'infinit, en vista que no es tracta aquí tant de la causa que m'ha produït abans com de la que em conserva en el moment present.

[67] Ningú no pot tampoc pretendre que potser diverses causes han concorregut conjuntament en la meva producció, i que d'una he rebut la idea d'una de les perfeccions que atribueixo a Déu, d'una altra causa la idea d'una altra, de manera que totes aquestes perfeccions es troben ben veritablement en alguna part de l'univers, però no es troben pas totes juntes i acordades en una de sola que sigui Déu. Perquè, al contrari, la unitat, la simplicitat, o la inseparabilitat de totes les coses que són en Déu és una de les principals perfeccions que concebo que és en ell; i certament la idea d'aquesta unitat i conjunt de totes les perfeccions de Déu no ha pogut ser posada en mi per cap altra causa, de la qual jo no hagi rebut també les idees de totes les altres perfeccions. Ja que no me les pot haver fetes comprendre juntes i inseparables, sense haver fet de manera que al mateix temps jo sabés que eren i les conegués totes d'alguna manera.

[68] Pel que fa als meus pares, dels quals sembla que trec el meu naixement, encara que tot el que jo mai n'hagi pogut creure sigui vertader, això no fa tanmateix que siguin ells qui em conserven, ni que m'hagin fet i produït en tant que sóc una cosa que pensa, ja que ells només han posat algunes disposicions en aquesta matèria, en la qual, jutjo que jo, és a dir, el meu esperit, el qual, sol, precnc ara per mi mateix, es troba tancat; i per tant no hi pot haver aquí referent a això cap dificultat, sinó que cal concloure necessàriament que, només del fet que existeixo i que la idea d'un ésser sobiranament perfecte (és a dir, de Déu) és en mi, l'existència de Déu és demostrada molt evidentment.

[69] Em resta només examinar de quina manera he adquirit aquesta idea. Perquè no l'he rebuda pas pels sentits, i ella no s'ha ofert a mi sense esperar-la, així com fan les idees de les coses sensibles, quan les coses es presenten o semblen presentar-se als òrgans exteriors dels meus sentits. Tampoc no és pas una pura producció o ficció del meu esperit; ja que no és en el meu poder disminuir-hi o afegir-hi alguna cosa. I per consegüent no resta cap altra cosa a dir, sinó

que, com la idea de mi mateix, és nascuda i produïda des que jo he estat creat.

[70] I certament ningú no ha de trobar estrany que Déu, en crear-me, hagi posat en mi aquesta idea per ser com la marca que l'obrer imprimeix en la seva obra; i tampoc no és necessari que aquesta marca sigui alguna cosa diferent d'aquesta mateixa obra. Però, només perquè Déu m'ha creat, és força creïble que m'ha produït d'alguna manera a la seva imatge i semblança i que jo concebo aquesta semblança (en la qual es troba continguda la idea de Déu) per la mateixa facultat per la qual em concebo a mi mateix: és a dir, que, quan reflexiono sobre mi, no conec solament que sóc una cosa imperfecta, incompleta, i dependent d'altri, que tendeix i aspira sense parar a alguna cosa millor i més gran que no sóc, sinó que conec també, al mateix temps, que aquest del qual depenc posseeix en si totes aquestes grans coses a les quals aspiro, i de les quals trobo en mi les idees, no pas indefinidament i solament en potència, sinó que en gaudeix en efecte, actualment i infinitament, i així que és Déu. I tota la força de l'argument que he usat aquí per provar l'existència de Déu, consisteix en això: que reconec que no seria possible que la meva naturalesa fos tal com és, és a dir, que tingués en mi la idea d'un Déu, si Déu no existís veritablement; aquest mateix Déu, dic, la idea del qual és en mi, és a dir, que posseeix totes aquestes altes perfeccions, de les quals el nostre esperit pot ben bé tenir alguna idea sense tanmateix comprendre-les totes, que no és subjecta a cap mancança, i que no té cap de les coses que tenen alguna imperfecció.

[71] D'on és prou evident que no pot ser enganyador, ja que la llum natural ens ensenya que l'engany depèn necessàriament d'alguna mancança.

[72] Però abans que examini això més acuradament, i que passi a la consideració de les altres veritats que en pugui recollir, em sembla molt adient aturar-me algun temps en la contemplació d'aquest Déu tot perfecte, d'apreciar gustosament els seus meravellosos atributs, de considerar, admirar i adorar la incomparable bellesa d'aquesta immensa llum, si més no mentre la força del meu esperit, que en resta d'alguna manera enlluernat, m'ho permetrà.

[73] Ja que, com que la fe ens ensenya que la felicitat sobirana de l'altra vida no consisteix sinó en aquesta contemplació de la Majestat divina, així experimentem des d'ara que una meditació semblant, per bé que incomparablement menys perfecta, ens fa gaudir de la més gran contentació que som capaços de sentir en aquesta vida.

MEDITACIÓ IV

(De la veritat i la falsedat)

[74] M'he acostumat talment aquests dies passats a separar el meu esperit dels meus sentits, i m'he adonat tan exactament que hi ha molt poques coses que es coneguin amb certesa de les coses corporals, que n'hi ha moltes més que ens són conegudes respecte de l'esperit humà, i encara moltes més del mateix Déu, que ara desviaré sense cap dificultat el meu pensament de les coses sensibles o imaginables, per dur-lo a aquelles que, essent separades de tota matèria, són purament intel·ligibles.

[75] I, certament, la idea que tinc de l'esperit humà, en tant que és una cosa que pensa, i no una cosa extensa en llargada, amplada i profunditat, i que no participa de res d'allò que pertany al cos, és incomparablement més distinta que la idea de cap cosa corporal i quan considero que dubto, és a dir, que sóc una cosa incompleta i dependent, la idea d'un ésser complet i independent, és a dir, de Déu, es presenta al meu esperit amb molta distinció i claredat; i només del fet que aquesta idea es trobi en mi, o bé que jo sóc o existeixo, ja que posseeixo aquesta idea, concloc tan evidentment l'existència de Déu, i que la meua depèn completament d'ell, en tots els moments de la meua vida, que no penso que l'esperit humà pugui conèixer res amb més evidència i certesa. I ja em sembla que descobreixo un camí que ens conduirà d'aquesta contemplació del veritable Déu (en el qual estan inclosos tots els tresors de la ciència i la saviesa) al coneixement de totes les altres coses de l'univers.

[76] Perquè, en primer lloc, reconec que és impossible que mai m'enganyi, ja que en tot frau i engany s'hi troba alguna forma d'imperfeció. I encara que sembla que poder enganyar sigui una marca de subtileza, o de poder, tanmateix, voler enganyar dóna testimoni sens dubte de feblesa o de malícia. I, per tant, això no es pot trobar en Déu.

[77] I després experimento en mi mateix un cert poder de jutjar, la qual cosa sens dubte he rebut de Déu, de la mateixa manera que tota la resta de coses que posseeixo, i, com que ell no voldria enganyar-me, és cert que no me l'ha donat tal que pugui errar mai, si l'usés com cal. I no restaria cap dubte d'aquesta veritat, si ningú no en pogués, sembla, treure aquesta conseqüència, que així doncs no em puc equivocar mai; perquè si tinc de Déu tot el que posseeixo, i si no m'ha donat poder d'errar, sembla que no m'haig d'equivocar mai. I del cert, quan no penso més que en Déu, no descobreixo en mi cap causa d'error o de falsedat, però després, tomant a mi, l'experiència em fa conèixer que sóc tanmateix subjecte a una infinitat d'errors, recercant la causa dels quals de més a prop, m'adono que no es presenta només al meu pensament una idea real i positiva de Déu, o bé d'un ésser sobiranament perfecte, sinó també, per dir-ho així, una certa idea negativa del no-res, és a dir, d'això que és infinitament allunyat de tota mena de perfecció; i que jo sóc com un entremig entre Déu i el no-res, és a dir, situat de tal manera entre l'ésser sobirà i el no-res, que no es troba, de veritat, res en mi que em pugui conduir a l'error, en tant que un ésser sobirà m'ha produït; però que, si em considero com a participant en alguna manera del no-res o del no-ser, és a dir, en tant que no sóc jo mateix l'ésser sobirà, em trobo exposat a una infinitat de mancances, de manera que no m'hagi de sorprendre si m'equivoco.

[78] Així conec que l'error, en tant que tal, no és pas una cosa real que depèn de Déu, sinó que és solament un defecte; i, per tant, que no tinc necessitat per errar d'algun poder que m'hagi estat donat per Déu particularment per aquest efecte, sinó que s'esdevé que m'equivoco perquè la potència que Déu m'ha donat per discernir el vertader del fals no és en mi infinita.

[79] Tanmateix això no em satisfà encara del tot, perquè l'error no és una pura negació, és a dir, no és pas el simple defecte o mancança d'alguna perfecció que no m'és donada, sinó més aviat una privació d'algun coneixement que sembla que hauria de posseir. I, considerant la naturalesa de Déu, no em sembla pas possible que m'hagi donat alguna facultat que sigui imperfecta en el seu gènere; és a dir, a la qual manqui alguna perfecció que li sigui deguda; perquè, si és cert que com més expert és l'artesà més perfectes i acabades són les obres que surten de les seves mans, quin ésser ens imaginariem que ha estat produït per aquest sobirà creador de totes les coses, que no sigui perfecte i completament acabat en totes les seves parts? I certament no hi ha cap mena de dubte que Déu no m'hagi pogut crear tal que no em pogués equivocar mai, i és cert també que sempre vol el que és millor: m'és, doncs, més avantatjós errar que no errar gens?

[80] Considerant això amb més atenció, m'arriba de sobte el pensament que no m'haig de sorprendre, si la meua intel·ligència no és capaç de comprendre per què Déu fa el que fa, i que així no tinc cap raó de dubtar de la seva existència, del fet que potser jo veig per experiència moltes altres coses, sense poder comprendre per quina raó ni com les ha produïdes Déu. Perquè, sabent ja que la meua naturalesa és extremament feble i limitada, i, al contrari, que aquesta de Déu és immensa, incomprendible i infinita, no tinc cap pesar de reconèixer que hi ha una infinitat de coses en el seu poder, les causes de les quals sobrepassen la capacitat del meu esperit. I aquesta sola raó és suficient per persuadir-me que tot aquest gènere de causes, que es té el costum de treure del fi, no és de cap ús en les coses físiques, o naturals; perquè no em sembla que pugui esbrinar i tractar de descobrir sense temeritat els fins impenetrables de Déu.

[81] A més a més, m'arriba encara a l'esperit que ningú no ha de considerar una sola criatura separadament, quan considera si les obres de Déu són perfectes, sinó generalment totes les criatures juntes. Perquè la mateixa cosa que amb alguna mena de raó podria potser semblar força imperfecta, es troba molt perfecta en la seva natura, si és contemplada com una part de tot aquest univers, i encara que, des que he fet propòsit de dubtar de totes les coses, no hagi conegut certament més que la meua existència i la de Déu, tanmateix també, des que he conegut l'infinit poder de Déu, no sabria negar que no hagi produït moltes altres coses, o si més no que no les pogués produir, de manera que existeixo i estic situat al món com essent part de la universalitat de tots els éssers.

[82] Després d'això, mirant-me de més a prop, i considerant quins són els meus errors (els quals testimonien que hi ha imperfecció en mi), trobo que depenen del concurs de dues causes, a saber, del poder de conèixer que és en mi, i del poder d'elegir, o del meu lliure albir: és a dir, del meu enteniment, i juntament de la meua voluntat. Perquè per l'enteniment sol jo no afirmo ni nego cap cosa, sinó que solament concebo les idees de les coses, que puc afirmar o negar. I, en considerar-lo així precisament, es pot dir que en ell no es troba mai cap error, en tant que es pren el mot error en la seva significació pròpia. I encara que hi hagi potser una infinitat de coses al món, de les quals no tinc cap idea a l'enteniment, ningú no pot dir pas per això que estigui privat de les seves idees, com d'alguna cosa que sigui pròpia de la seva naturalesa, sinó solament que no les té; perquè, en efecte, no hi ha cap raó que pugui provar que calgui que Déu m'hagi donat una facultat de conèixer més ampla i més gran que aquesta que m'ha donat; i, per més destre i savi obrer que me'l representi, no haig de pensar pas per això que he hagut de posar en cadascuna de les seves obres totes les perfeccions que pot posar en algunes. Tampoc no em puc plànyer que Déu no m'hagi donat un lliure albir, o una voluntat prou ampla i perfecta, ja que no m'és tancada per cap límit. I el que em sembla molt remarcable en aquest indret és que, de totes les altres coses que són en mi, no n'hi ha cap de més gran i més perfecta. Perquè, per exemple, si considero la facultat de concebre que és en mi, trobo que és d'una extensió força petita, i molt limitada, i a la vegada em represento la idea d'una altra facultat molt més ampla, i fins i tot infinita; i només a partir d'això, que puc representar-me la seva idea, conec sense dificultat que pertany a Déu. De la mateixa manera, si examino la memòria, o la imaginació o qualsevol altra

potència, no en trobo en mi cap que no sigui molt petita i limitada, i que no sigui en Déu immensa i infinita. Només hi ha la voluntat que és tan gran, que no concebo pas la idea de cap altra de més ampla i més extensa; de manera que és ella principalment qui em fa reconèixer que duc la imatge i la semblança de Déu. Perquè, encara que sigui incomparablement més gran en Déu que en mi, sigui per raó del coneixement i de la potència, que ajuntant-s'hi la fan més ferma i més eficaç, sigui per raó de l'objecte, en la mesura que ella es porta i s'estén infinitament a més coses; ella no em sembla de fet més gran, si la considero formalment i precisament en si mateixa. Perquè consisteix solament en això: que podem fer una cosa, o no fer-la (és a dir, afirmar o negar, perseguir o defugir), o més aviat solament que, per afirmar o negar, perseguir o defugir les coses que l'enteniment ens proposa, obrem de tal manera que no sentim que cap força exterior ens hi constrenyi. Ja que perquè jo sigui lliure no és pas necessari que sigui indiferent a elegir l'un o l'altre dels dos contraris; sinó, més aviat, com més m'inclino per un, sigui que conec evidentment que el bé i el veritable s'hi troben, sigui que Déu ho disposa així a l'interior del meu pensament, tant més lliurement en faig tria i l'abraço. I certament la gràcia divina i el coneixement natural, ben lluny de disminuir la meva llibertat, més aviat l'augmenten i la fortifiquen. De manera que aquesta indiferència que sento, atès que no sóc gens portat cap a un costat més que cap a un altre pel pes de cap raó, és el grau més baix de la llibertat, i fa més aviat aparèixer un defecte del coneixement que una perfecció en la voluntat; perquè si conegués sempre clarament el que és vertader i el que és bo, no seria mai en el tràngol de deliberar quin judici i quina tria hauria de fer; i així seria completament lliure, sense ser mai indiferent.

[83] De tot això reconec en mi que ni la potència de voler, la qual he rebut de Déu, no és en si mateixa la causa dels meus errors, perquè és molt ampla i molt perfecta en la seva espècie; ni tampoc la potència d'entendre o concebre: perquè no concebent res sinó per mitjà d'aquesta potència que Déu m'ha donat per concebre, sens dubte tot el que concebo ho concebo com cal, i no és possible que m'equivoqui en això. D'on neixen, doncs, els meus errors? És només d'això: que, essent la voluntat molt més ampla i extensa que l'enteniment, no la continc en els mateixos límits, sinó que l'estenc també a les coses que no entenc, a les quals, essent de si indiferent, ella s'extravia fàcilment, i tria el mal pel bé, o el fals pel cert. La qual cosa fa que m'equivoqui i pequi.

[84] Per exemple, examinant aquests dies passats si existia alguna cosa al món, i coneixent que d'això només que examínés la qüestió se'n seguia molt evidentment que jo mateix existia, no podia estar-me de jutjar que si una cosa que concebia tan clarament era vertadera, no perquè m'hi trobés forçat per cap causa exterior, sinó solament perquè, d'una gran claredat que era en el meu enteniment, s'ha seguit una gran inclinació en la meva voluntat; i jo he estat portat a creure amb tanta més llibertat que menys indiferència m'he trobat. Ans al contrari, en el moment present, no conec solament que existeixo, en tant que sóc una cosa que pensa, sinó que es presenta també al meu esperit una certa idea de la natura corporal: el que fa que dubti si aquesta natura que pensa, que és en mi, o més aviat per la qual jo sóc això que sóc, és diferent d'aquesta natura corporal, o bé si totes dues no són una mateixa cosa i suposo aquí que no conec encara cap raó que em persuadeixi més que una altra: d'on se segueix que sóc completament indiferent per negar-la, o afirmar-la, o bé fins i tot d'abstenir-me de donar-ne cap judici.

[85] I aquesta indiferència no s'estén pas solament a les coses de les quals l'enteniment no té cap coneixement, sinó generalment també a totes aquestes que no descobreix amb una claredat perfecta, en el moment que la voluntat en delibera; perquè per probables que siguin les conjectures que em fan propens a jutjar alguna cosa, l'únic coneixement que en tinc no són més que conjectures, i no raons certes i indubtables, és suficient per donar-me ocasió de jutjar el contrari. Així ho he experimentat prou aquests dies passats, quan he posat com a fals tot el que havia tingut abans per molt vertader, només perquè m'he adonat que se'n podia dubtar d'alguna manera.

[86] Ara bé, si m'abstinc de donar el meu judici sobre una cosa, atès que no la concebo amb prou claredat i distinció, és evident que en faig força bon ús, i que no sóc gens enganyat; però si em determino a negar-la, o a afirmar-la, aleshores no em serveixo més com cal del meu lliure albir; i, si afirmo el que no és cert, és evident que m'equivoco; fins i tot també, encara que jutgi segons la veritat, això no s'esdevé sinó per atzar, i no deixo pas d'errar, i usar malament el meu lliure albir; perquè la llum natural ens ensenya que el coneixement de l'enteniment ha de precedir sempre la determinació de la voluntat i és en aquest mal ús del lliure albir que es troba la privació que constitueix la forma de l'error. La privació, dic, es troba en l'operació, en tant que procedeix de mi. Però no es troba en la potència que he rebut de Déu, ni tampoc en l'operació, en tant que depèn d'ell. Perquè certament no tinc cap motiu de plànyer-me que Déu no m'ha donat una intel·ligència més capaç, o una llum natural més gran que la que tinc d'ell, ja que en efecte és propi de l'enteniment finit no comprendre una infinitat de coses, i propi d'un enteniment creat ser finit: sinó que tinc motiu d'agrair-li. Que, no divent-me res, m'hagi donat tanmateix les poques perfeccions que són en mi: ben lluny de concebre sentiments tan injustos per imaginar que m'ha manllevat o retingut injustament les altres perfeccions que no m'ha donat. No tinc motiu de plànyer-me que m'hagi donat una voluntat més extensa que l'enteniment, ja que, no consistint la voluntat sinó en una sola cosa, i essent el seu subjecte com indivisible, sembla que la seva naturalesa és tal que ningú no podria manllevar-li res sense destruir-la; i certament com més gran es troba que és, més haig d'agrair la bondat d'aquell que me l'ha donada. I en fi, tampoc no m'haig de plànyer que Déu concorri amb mi per formar els actes d'aquesta voluntat, és a dir, els judicis en els quals m'equivoco, perquè aquests actes són completament veritables, i absolutament bons, en tant que depenen de Déu, i hi ha d'alguna manera més perfecció en la meva naturalesa, en poder formar-los, que si no pogués pas. Pel que fa a la privació, en la qual sols consisteix la raó formal de l'error i el pecat, no té cap necessitat del concurs de Déu, ja que no és una cosa o un ésser, i, si se la relaciona amb Déu, com la seva causa, no ha de ser anomenada privació, sinó solament negació, segons la significació que a aquests mots ha donat l'escola.

[87] Perquè, en efecte, no és pas una imperfecció de Déu que m'hagi donat la llibertat de donar el meu judici, o de no donar-lo, sobre certes coses de les quals no ha posat un coneixement clar i distint en el meu enteniment; però, sens dubte, és en mi una imperfecció, que jo no uso pas bé, i que dono temeràriament el meu judici sobre les coses que no concebo sinó amb obscuritat i confusió.

[88] Veig, tanmateix, que era fàcil per a Déu fer per manera que no m'equivoqués mai encara que jo restés lliure, i amb un coneixement limitat, a saber, donant al meu enteniment una intel·ligència clara i distinta de totes les coses de les quals jo hagués de deliberar, o bé solament si hagués gravat tan profundament en la meva memòria la resolució de no jutjar mai de cap cosa sense concebre-la tan clarament i distintament que no la pogués oblidar mai. I m'adono prou bé que en tant que em considero tot sol, com si no hi hagués res més que jo al món, hauria estat molt més perfecte que no sóc pas, si Déu m'hagués creat tal que no m'errés mai. Però per això no puc negar que no hi hagi d'alguna manera una perfecció més gran en tot l'univers, perquè algunes de les seves parts no siguin exemptes de defectes, com si fossin totes semblants. I no tinc cap dret de plànyer-me, si Déu, havent-me posat al món, no ha volgut col·locar-me al rang de les coses més nobles i més perfectes; fins i tot tinc motiu d'accontentar-me que, si no m'ha donat la virtut de no errar gens, pel primer mitjà que he ara mateix declarat, que depèn d'un coneixement clar i distint de totes les coses de les quals puc deliberar, ha deixat si més no en el meu poder l'altre mitjà, que és retenir el meu judici sobre les coses la veritat de les quals no m'és clarament coneguda. Ja que, tot i que m'adono d'aquesta feblesa en la meva naturalesa, no puc fixar contínuament el meu esperit a un mateix pensament, puc tanmateix, per una meditació atenta i repetida sovint, imprimir-me'l tan fortament en la memòria, que ni deixo mai de recordar-me'n, totes les vegades que em farà falta, i adquirir d'aquesta manera l'hàbit de no

errar gens. I en tant que és en això que consisteix la perfecció més gran i principal de l'home, estimo no haver guanyat pas poc amb aquesta meditació, haver descobert la causa de les falsedats i dels errors.

[89] I certament no n'hi pot haver altra que aquesta que he explicat, ja que totes les vegades que retinc la meua voluntat així en els límits del meu coneixement, que no fa judici sinó de les coses que li són clarament i distintament representades per l'enteniment, no pot donar-se que jo m'equivoqui, perquè tota concepció clara i distinta és sens dubte quelcom real i positiu, i per tant no pot tenir el seu origen en el no-res, sinó que necessàriament ha de tenir Déu com el seu autor. Déu, dic, el qual, essent sobiranament perfecte, no pot ser causa de cap error, i, per consegüent, cal concloure que una concepció tal o un judici tal és vertader .

[90] A més a més, no he après avui solament què cal que eviti per no errar més, sinó també què haig de fer per arribar al coneixement de la veritat. Ja que certament hi arribaré, si aturo suficientment la meua atenció sobre totes les coses que concebré perfectament, i si les separo de les altres que no comprenc sinó amb confusió i obscuritat. De la qual cosa em guardaré acuradament d'ara endavant.

MEDITACIÓ V

(De l'essència de les coses materials, i novament de l'existència de Déu)

[91] Em queden moltes altres coses per examinar tocant als atributs de Déu i a la meva pròpia naturalesa, és a dir, la de la meva ment: però potser en reprendré la investigació en un altre moment. Ara mateix (després d'haver indicat el que s'ha fer o evitar per arribar al coneixement de la veritat), em proposo sobretot intentar sortir, i desfer-me'n, de tots els dubtes en què he caigut aquests dies, i veure si sobre les coses materials no es pot saber res del cert.

[92] Però abans d'examinar si hi ha coses que existeixin fora de mi, he de considerar les seves idees, enteses com a idees que tinc en el pensament, i veure quines són distintes i quines confuses.

[93] En primer lloc, imagino distintament aquesta quantitat que els filòsofs solen anomenar la quantitat contínua o l'extensió en longitud, amplada i profunditat d'aquesta quantitat (o més aviat de la cosa a la qual s'atribueix). A més, puc enumerar moltes parts diferents en ella i atribuir a cada una tota mena de mides, formes, posicions i moviments; i en fi puc assignar a cada moviment qualsevol durada.

[94] I no solament conec aquestes coses distintament quan les considero en general, sinó també, per poca atenció que hi posi, percebo multitud de particularitats sobre els nombres, les formes, els moviments i d'altres coses semblants la veritat de les quals és del tot evident i conforme a la meva naturalesa. Fins al punt que, quan començo a descobrir-les no em sembla que aprengui res de nou, sinó més aviat que recordo el que ja sabia d'abans, és a dir, que percebo coses que estaven ja en la meva ment, tot i que no hi hagués pensat mai encara.

[95] I el que trobo més digne de consideració aquí és que trobo en mi una infinitat d'idees de coses que no es poden tenir per no-res encara que potser no existeixin fora del meu pensament, i que no són figuracions meves encara que jo sigui lliure de pensar-les o no; sinó que tenen la seva naturalesa vertadera i immutable. Com per exemple quan imagino un triangle: encara que no hi hagi potser enlloc del món una figura així fora del meu pensament i que no n'hi hagi hagut mai cap, no per això deixa de tenir una certa naturalesa o forma o essència determinada que és immutable i eterna, que jo no he inventat i que no depèn en absolut de la meva ment. I això és obvi pel fet que es poden demostrar diverses propietats d'aquest triangle, com ara que els tres angles són iguals a dos rectes, que l'angle més gran està oposat al costat més gran, i d'altres de semblants que ara veig molt clarament i evidentment que en formen part, encara que no hi hagi pensat mai fins que he imaginat un triangle per primera vegada; i això vol dir que no me les he figurat ni inventat.

[96] I no hi fa res que jo mateix m'objecti que potser aquesta idea del triangle m'ha arribat per mitjà dels sentits, per haver vist de vegades objectes de forma triangular. Perquè puc construir en la ment una infinitat d'altres figures (de les quals no hi pot haver la menor sospita que mai les hagi percebut amb els sentits), i no per això deixo de poder demostrar diverses propietats relatives a la seva naturalesa, tan bé com respecte a les del triangle. I certament totes han de ser vertaderes, ja que en tinc un coneixement clar. Per tant són alguna cosa, no un pur no-res, ja que és molt evident que tot el que és veritat és alguna cosa, i tot just acabo de demostrar amplament que les coses que conec clarament i distintament són vertaderes. I encara que no ho hagués demostrat, la naturalesa de la meva ment no podria evitar considerar-les vertaderes tan bon punt les percebés clarament i distintament. I recordo que, fins i tot quan em trobava

estretament lligat als objectes dels sentits, jo considerava com les veritats més segures les que conec respecte de les figures, els nombres, i les altres coses que pertanyen a l'aritmètica i a la geometria.

[97] Bé, doncs si del sol fet d'extreure del meu pensament la idea de qualsevol cosa se n'hagués de seguir que tot que penso que li pertany clarament i distintament li pertany de fet, ¿no puc treure d'aquí un argument i una prova demostrativa de l'existència de Déu? Certament tinc la seva idea en mi, és a dir la idea d'un ésser supremament perfecte, com també tinc la de qualsevol figura o nombre. I sé tan clarament i distintament que a la seva naturalesa li correspon una existència en acte i eterna, com sé que tot el que puc demostrar de qualsevol figura o nombre pertany a la naturalesa d'aquesta figura o nombre. I per tant, encara que totes les conclusions de les anteriors meditacions fossin absolutament falses l'existència de Déu hauria de ser almenys tan certa com les veritats que fins ara he considerat que ho eren més -les veritats que tenen a veure únicament amb els nombres i les figures-. Ara bé, veritablement això no sembla gaire clar d'entrada; més aviat té tota l'aparença d'un sofisma. Perquè, acostumat com estic a distingir entre existència i essència en totes les altres coses, fàcilment em deixo convèncer que en Déu l'existència pot separar-se de l'essència, i que per tant es podria pensar que Déu no existeix en acte. Però no obstant això, quan hi penso atentament veig amb claredat que l'existència no pot separar-se de l'essència de Déu, com tampoc no es pot separar de l'essència d'un triangle de línies rectes que els seus angles són iguals a dos angles rectes, o bé de la idea d'una muntanya la idea d'una vall. De manera que hi ha tanta contradicció a concebre un Déu (és a dir, un ésser supremament perfecte) sense l'existència (és a dir, sense una perfecció), com a concebre una muntanya sense vall.

[98] Tanmateix, encara que no pugui pensar un Déu sense existència, com tampoc una muntanya sense vall, del sol fet de pensar una muntanya amb una vall no se segueix que hi hagi cap muntanya en el món. De la mateixa manera, pel sol fet de concebre Déu com existent, no sembla que s'hagi de seguir que Déu existeixi, ja que el pensament no imposa cap necessitat en les coses; i així com perfectament em puc imaginar un cavall alat sense que per això n'hi hagi d'haver cap, així mateix bé podria atribuir l'existència a Déu sense que per això hagi d'existir. Sigui com vulgui, sota l'aparença d'aquesta objecció aquí s'hi amaga un sofisma. Perquè d'una banda, del fet que jo no pugui pensar una muntanya sense vall no se segueix que hi hagi al món cap muntanya ni cap vall sinó solament que la muntanya i la vall (tant si n'hi ha com si no) no es poden separar l'una de l'altra; mentre que d'altra banda, del sol fet que no pugui pensar Déu sense existència se segueix que l'existència li és inseparable, i per tant que existeix veritablement. No es tracta que el meu pensament pugui fer que això sigui així, ni que imposi a les coses cap necessitat; sinó, al contrari, és la necessitat de la cosa mateixa, a saber, l'existència de Déu, la que determina el meu pensament a concebre'l d'aquesta manera. I és que jo no sóc lliure de concebre un Déu sense existència (és a dir, un ésser supremament perfecte sense una perfecció suprema), com en canvi sóc lliure d'imaginar un cavall amb ales o sense.

[99] I no es pot al·legar aquí que, si bé certament és necessari admetre que Déu existeix a partir de la suposició que posseeix tota mena de perfeccions (ja que l'existència és una perfecció), de fet la suposició inicial no és necessària. De la mateixa manera tampoc no és necessari pensar que totes les figures de quatre costats es poden inscriure en un cercle; ja que, a partir d'aquesta suposició, s'hauria de concloure que el rombe es pot inscriure en el cercle (ja que és una figura de quatre costats), i doncs admetre una cosa falsa. I dic que no es pot fer aquesta objecció, perquè encara que no sigui necessari pensar en Déu, això no obstant totes les vegades que em poso a pensar en un ésser primer i suprem i a extreure per dir-ho així la seva idea del tresor de la ment necessàriament li he d'atribuir tota mena de perfeccions, encara que no arribi mai a enumerar-les totes ni a fixar la meua atenció en cada una en particular. I aquesta necessitat és suficient per fer-me concloure (sempre que assumeixi que l'existència és una perfecció) que

aquest ésser primer i suprem existeix de veritat. De la mateixa manera, tampoc no és necessari que imagini mai cap triangle; però posat que vulgui considerar una figura rectilínia de tres angles, és absolutament necessari que li atribueixi totes les coses que serveixin per concloure que els seus tres angles són iguals a dos angles rectes, encara que potser no les consideri en particular. Però quan examino quines figures es poden inscriure en un cercle, no solament no és necessari que pensi que totes les figures de quatre costats s'hi poden inscriure, sinó que, al contrari, no puc ni tan sols fer veure que sigui així, perquè m'he proposat no acceptar res en el meu pensament que no pogués entendre clarament i distintament. I per consegüent hi ha una gran diferència entre les suposicions falses, com ho és aquesta, i les idees innates vertaderes, la primera i principal de les quals és la de Déu.

[100] Perquè de fet m'adono de moltes maneres que aquesta idea no és res figurat o inventat, o que només depengui del meu pensament, sinó que és la imatge d'una naturalesa vertadera i immutable. Primerament, perquè no podria concebre cap altra cosa, a part de Déu, l'existència de la qual pertanyés necessàriament a la seva essència. Després també, perquè no m'és possible entendre que hi hagi dos o més Déus de la mateixa mena. I, posat que n'hi hagi un d'existent, perquè veig clarament que és necessari que hagi existit abans des de tota l'eternitat, i que existeixi eternament en el futur. I finalment perquè sé una infinitat d'altres coses de Déu que no puc disminuir ni canviar.

[101] A més, tant se val quina prova i argument utilitzi; sempre vaig a parar a això: que només les coses que percebo clarament i distintament tenen la força de convèncer-me completament. I entre les coses que percebo així n'hi ha certament algunes que són òbviament conegudes de tothom, si bé n'hi ha d'altres que només es revelen als qui les inspeccionen de més a prop i les examinen amb més exactitud. Tot i així, un cop desvelades, aquestes no es poden considerar menys vertaderes que aquelles. Per exemple, en un triangle rectangle d'entrada no és tan fàcil veure que el quadrat de la base és igual als quadrats dels altres dos costats, com ho és que la seva base està oposada a l'angle més gran; i tanmateix, quan es comprova això, un es convenç igualment de la veritat de totes dues coses. I pel que fa a Déu, certament si la meua ment no estigués tan carregada de prejudicis, i el meu pensament no es veiés distret per la presència contínua d'imatges de les coses sensibles, no hi hauria res que jo conegués abans ni més fàcilment que ell. Perquè ¿hi ha res més clar i obvi per si mateix que pensar que hi ha un Déu, és a dir, un ésser suprem i perfecte, l'únic ésser la idea del qual implica la seva existència necessària o eterna, i per tant que existeix?

[102] I encara que per poder entendre bé aquesta veritat necessiti fixar intensament l'atenció, ara com ara no solament n'estic tan segur com puc estar-ne del que em sembla més cert, sinó que a més observo que la certesa de totes les altres coses en depèn de manera tan absoluta que sense aquest coneixement és impossible poder saber res perfectament.

[103] Perquè així que comprenc una cosa clarament i distintament, em veig induït de forma natural a creure que és vertadera. I tanmateix, de manera igualment natural no puc fixar la ment contínuament en una mateixa cosa; i sovint, quan deixo de considerar les raons que m'havien portat a jutjar que era vertadera, em limito a recordar que abans havia jutjat que ho era. Però podria passar que mentrestant se'm presentessin d'altres raons que em podrien fer canviar d'opinió fàcilment si ignorés que hi ha un Déu; i així no sabria mai de ciència certa cap cosa, sinó que tindria només opinions vagues i insegures.

[104] Per exemple, quan considero la naturalesa del triangle, sé amb evidència (jo que de geometria en sé una mica) que els tres angles són iguals a dos rectes i no m'és possible no creure-ho mentre concentri el pensament en la demostració d'això. Però així que deixo de

pensar-hi, per més que recordi haver-ho entès clarament, és fàcil que dubti de la seva veritat si ignoro que hi ha un Déu. Perquè fàcilment em puc convèncer d'haver estat fet per naturalesa de tal manera que em pugui equivocar fàcilment fins i tot en les coses que crec comprendre amb més evidència i certesa. Sobretot veient que recordo haver considerat moltes coses com a vertaderes i certes que, després, d'altres raons m'han dut a considerar absolutament falses.

[105] Però un cop sóc conscient que hi ha un Déu, i al mateix temps m'adono també que totes les coses depenen d'ell i que no és enganyador, no se'm pot presentar cap raó contrària que m'ho faci posar en dubte. En conseqüència afirmo que tot el que percebo clarament i distintament ha de ser vertader, encara que no pensi ja en les raons per les quals havia decidit que era vertader; però, això sí, sempre que recordi haver-ho entès clarament i distintament. I és així com ho sé de ciència certa. I aquest mateix coneixement s'estén també a les altres coses que recordo haver demostrat abans, com és ara el de les veritats de la geometria i d'altres de semblants. Perquè, ¿què se'm pot objectar per obligar-me a posar-les en dubte? ¿Se'm dirà que per naturalesa sóc força propens a equivocar-me? Però ara ja sé que no em puc equivocar en cap judici si en conec clarament els arguments. ¿Se'm dirà que altres cops he tingut moltes coses per vertaderes i certes i després he admès que eren falses? Però en realitat no sabia clarament ni distintament cap d'aquestes coses i, no coneixent encara aquesta regla per la qual estic segur de la veritat, m'havia vist induït a creure-les per raons que després he admès que eren menys fortes del que havia imaginat aleshores. ¿Què més se'm podrà objectar: que potser estic dormint? (com jo mateix m'havia plantejat ara fa poc), o que tots els pensaments que tinc ara no són més vertaders que els somieigs que imaginem quan dormim? Tant se val: fins i tot dormint, tot el que se'm presenta a la ment de forma evident és del tot veritable. I així sé clarament que la certesa i la veritat de tot coneixement depèn únicament del coneixement del Déu vertader; de manera que abans de conèixer-lo, no puc saber res de ciència certa. I ara que el conec, puc adquirir una ciència perfecta tocant a una infinitat de coses: no solament de Déu, sinó també de la naturalesa material entesa com l'objecte a les demostracions dels geòmetres, que no tenen res a veure amb la seva existència.

MEDITACIÓ VI

(De l'existència de les coses materials i de la distinció real entre ànima i cos)

[106] Ara ja només em queda per examinar si hi ha coses materials: i certament almenys ja sé que n'hi pot haver sempre que les considerem des del punt de vista de les demostracions de la geometria, ja que és d'aquesta manera com les puc pensar amb claredat i distinció. Perquè no hi ha dubte que Déu té el poder de produir totes les coses que jo sóc capaç de pensar distintament; i crec que per ell, llevat del que penso com a contradictori, no hi ha res impossible. A més, també em puc convèncer de la seva existència per mitjà de la facultat d'imaginar, que m'adono que és la que faig servir quan m'ocupo de les coses materials, ja que quan estudio atentament què és la imaginació veig que és una aplicació de la facultat de conèixer al cos que li és interiorment present, i que per tant existeix.

[107] I per deixar això més clar, faig notar primerament la diferència que hi ha entre la imaginació i la pura intel·lecció o comprensió. Per exemple, quan imagino un triangle no l'entenc solament com una figura feta de (i inclosa en) tres línies, sinó a més considero aquestes tres línies com si estiguessin presents a l'ull intern de la ment; i és això el que pròpiament anomeno imaginar. Però si vull pensar en un quilògon, veritablement entenc bé que és una figura feta de mil costats, tan fàcilment com entenc que un triangle és una figura de només tres costats; però no em puc imaginar els mil costats d'un quilògon com faig amb els tres del triangle ni, per dir-ho així, veure'ls amb els ulls de la ment. I si vull pensar un quilògon seguint el costum d'usar sempre la imaginació quan penso en coses materials, me'l representaré confusament, ja que és evident que aquesta figura no seria un quilògon, perquè no diferiria en absolut de la que em representaria si pensés en un miriàgon, o qualsevol altra figura amb molts costats. I és que la imaginació no serveix per descobrir les propietats que fan la diferència entre un quilògon i els altres polígons.

[108] Si es tracta de considerar un pentàgon, és ben cert que puc entendre la seva figura tan bé com la d'un quilògon sense recórrer a la imaginació; però també puc imaginar-me-la fixant l'atenció de la ment en cada un dels cinc costats, i alhora a l'àrea o espai que delimiten. Així sé clarament que, per imaginar, he de fer un esforç que no he de fer per entendre; i aquest esforç particular de la ment mostra ostensiblement la diferència que hi ha entre la imaginació i la intel·lecció o comprensió pura.

[109] A part d'això, observo que aquesta capacitat d'imaginar que tinc no és en absolut necessària per a la meua naturalesa o essència, és a dir, per a l'essència de la ment. Ja que, encara que no pogués imaginar, sens dubte jo continuaria essent el mateix que sóc. D'aquí sembla que es pot concloure que la imaginació depèn d'alguna cosa no mental. Doncs bé, si suposo que hi ha un cos aparellat i unit amb la ment de manera que aquesta es pugui aplicar a considerar-lo sempre que vulgui, fàcilment entenc que sigui per això que pot imaginar coses materials. De manera que aquesta forma de pensar només difereix de la pura intel·lecció en el fet que quan la ment usa l'enteniment es gira d'alguna manera cap a dins d'ella mateixa i considera alguna de les idees que té al seu interior; mentre que quan imagina es gira cap a un cos i hi considera alguna cosa d'acord amb la idea que ha produït per ella mateixa o que ha rebut dels sentits. I per això dic que entenc fàcilment que la imaginació tingui aquesta raó de ser, si és cert que existeix el cos. I com que no puc trobar cap altra via per explicar-la, d'aquí trec la conjectura que probablement hi ha cossos -si bé només probablement-. I per més curiosament que examini totes les coses, no trobo que es pugui treure cap argument d'on es conclougui necessàriament que hi ha cossos, partint d'aquesta idea distinta de naturalesa material que tinc en la imaginació.

[110] D'altra banda, a part d'aquesta naturalesa material que és l'objecte de la geometria, també acostumo a imaginar moltes altres coses, com ara els colors, els sons, els sabors, el dolor i d'altres de semblants, si bé no tan distintament. I atès que percebo molt millor aquestes coses pels sentits, per mitjà dels quals (i de la memòria) sembla que arriben a la imaginació, crec que per examinar-les més còmodament, serà convenient que examini també què és sentir, i que vegi si puc obtenir alguna prova certa de l'existència de les coses materials a partir de les idees que m'arriben a la ment mitjançant aquesta forma de pensar.

[111] I per començar em faré venir a la memòria les coses que fins ara he tingut per vertaderes perquè m'havien arribat pels sentits, i en quins fonaments es basava la meva creença que eren vertaderes. I en acabat examinaré les raons que m'han obligat després a posar-les en dubte. Finalment consideraré què he de creure respecte a elles d'ara endavant.

[112] En primer lloc, doncs, jo sentia que tenia cap, mans, peus i els altres membres de què es compon el cos que considero com una part de mi mateix (o potser fins i tot com el tot). A més sentia que el meu cos es trobava enmig de molts altres cossos que podien beneficiar-lo o perjudicar-lo, i notava els beneficis per una certa sensació de plaer o satisfacció, i els perjudicis per una sensació de dolor. A part d'aquest plaer i aquest dolor, també sentia gana, set i d'altres apetits semblants, com també certes inclinacions del cos cap a l'alegria, la tristesa, la còlera i d'altres passions semblants. I a fora, a part de l'extensió, les figures i els moviments dels cossos, hi advertia la duresa, la calor i les altres qualitats que pertanyen al tacte. A més, hi percebia la llum, els colors, les olors, els sabors i els sons, la diversitat dels quals em permetien distingir el cel, la terra, el mar, i en general tots els cossos, els uns dels altres.

[113] I certament, considerant les idees de totes aquestes qualitats que se'm presentaven a la ment, que són les úniques coses que pròpiament parlant jo sentia de forma immediata, no era desenraonat creure que percebia coses del tot diferents del pensament: a saber, els cossos d'on provenien aquestes idees. Ja que notava que se'm presentaven sense necessitat del meu consentiment. Fins al punt que ni jo podia sentir cap objecte, per més voluntat que hi posés, si no es trobava present a l'òrgan d'algun dels sentits; ni tampoc no estava en el meu poder no sentir-lo si es trobava present.

[114] I com que les idees que m'arribaven dels sentits eren molt més vives, més òbvies, i fins i tot més distintes que cap de les que em podia figurar meditant o de les que tenia impreses en la memòria, em semblava que no podien procedir de la meva ment. De manera que era necessari que fossin causades en mi per altres coses. I com que no tenia cap coneixement d'elles llevat del que em donaven les mateixes idees, l'únic que se m'acudia de dir d'elles era que s'assemblaven a les idees que causaven.

[115] I com que també recordava que havia utilitzat els sentits abans que la raó, i veia que les idees que jo mateix produïa no eren tan òbvies com les que em venien dels sentits, i fins i tot que sovint eren combinacions de parts d'aquestes, fàcilment em convencia que no tenia cap idea en la ment que no hagués passat abans pels sentits.

[116] I no sense raó considerava que aquest cos (que per un cert dret particular dic que és meu) em pertanyia més pròpiament i més estretament que cap altre. Ja que de fet no me'n podia separar, com podia en canvi dels altres cossos. En ell i a través d'ell, hi experimentava tota mena d'apetits i afeccions; i a més, podia notar sentiments de plaer i dolor en les seves parts que no notava en les dels cossos de què estava separat.

[117] Però quan examinava per què algun vague sentiment de dolor anava seguit de tristesa en la ment, i un sentiment de plaer venia seguit d'alegria, o bé per què aquest sord cargolament de l'estómac que anomeno fam ens fa venir ganes de menjar, i la sequedat de la boca ens fa venir ganes de beure, i així per la resta; en examinar això, no en podia donar cap raó llevat que la naturalesa m'ho ha ensenyat així. Perquè certament no hi ha cap afinitat ni cap relació (almenys que jo pugui comprendre) entre aquest retorçiment d'estómac i la gana, com tampoc la sensació de la cosa que causa dolor i el pensament de tristesa que provoca. I de la mateixa manera em semblava que havia après de la naturalesa totes les altres coses que afirmava tocant als objectes dels sentits; perquè m'adonava que els judicis que solia fer d'aquests objectes es formaven en mi abans de tenir temps de sospesar i considerar les raons que em podien empènyer a fer-los.

[118] Però després moltes experiències han acabat per arruïnar tota la credibilitat que havia donat als sentits. Perquè moltes vegades havia observat torres que de lluny m'havien semblat rodones, que de prop resultaven quadrades, i les estàtues erigides al damunt de les torres, que semblaven petites de sota estant, eren de fet colossals. I així, en una infinitat d'altres casos, trobava errors en els judicis basats sobre els sentits externs. I no solament respecte dels sentits externs, sinó també dels interns. Perquè ¿hi ha res més íntim o interior que el dolor? I tanmateix sabia, pel testimoni de persones que havien perdut els braços i les cames, que de vegades els semblava que encara sentien dolor en la part que els mancava; cosa que em donava motius per pensar que ja no podia estar segur de tenir cap mal en algun membre, per més mal que em fes.

[119] A part de dubtar per aquestes raons, poc després encara en vaig trobar dues més, molt més generals. La primera és que creia que qualsevol cosa que hagués sentit estant despert igualment podria sentir-la estant dormit. I com que no crec que les coses que em sembla sentir dormint procedeixin de cap objecte fora de mi, no veia per què ho havia de creure de les que em semblava sentir estant despert. I la segona, que, no coneixent encara, o més aviat aparentant que no coneixia l'autor del meu ser, no veia res que pogués impedir que la naturalesa m'hagués fet de tal manera que m'equivoqués fins i tot en les coses que em semblaven les més veritables.

[120] I pel que fa a les raons que fins ara m'havien convençut de la veritat de les coses sensibles, no costaven gaire de refutar. Perquè la naturalesa semblava induir-me a fer moltes coses que la raó me'n feia apartar, i així no creia que hagués de confiar gaire en el que m'ensenyava la naturalesa. I encara que les idees que m'arribaven pels sentits no depenguessin de la meua voluntat, no per això s'havia de concloure que procedissin de coses diferents de mi, ja que potser hi podria haver en mi una facultat (fins ara desconeguda per mi) que les produís.

[121] Però ara que començo a conèixer-me millor a mi mateix i se'm revela més clarament el meu autor, realment penso que no he d'admetre temeràriament totes les coses que els sentits semblen ensenyar-nos, si bé tampoc no penso que les hagi de posar totes en dubte de forma generalitzada.

[122] I en primer lloc, ara que sé que totes les coses que entenc clarament i distintament poden ser creades per Déu com jo les concebo, és suficient poder concebre una cosa sense una altra de manera clara i distinta per tenir la certesa que l'una és diferent de l'altra, perquè es poden posar separadament, almenys per l'omnipotència de Déu; i no em cal saber quin poder efectua aquesta separació per fer que les consideri diferents. Per tant, a partir del fet que sé que existeixo i que m'adono que l'única cosa que pertany a la meua naturalesa és que sóc una cosa que pensa, concloc amb certesa que la meua essència radica solament en això: que sóc una cosa que pensa o una substància que no té per essència o naturalesa res més que pensar. I bé pot ser que jo tingui un cos estretament unit a mi (o més aviat és cert que en tinc un, com diré més endavant); tanmateix, pel fet que d'una banda tinc una idea clara i distinta de mi mateix com

una cosa que només pensa i és inextensa, i d'altra banda una idea distinta del cos com una cosa que només és extensa i no pensa, és clar que jo, és a dir, l'ànima per la qual sóc el que sóc, és plenament i veritablement distinta del cos, i potser o existir sense ell.

[123] A més a més, hi ha en mi facultats de pensar particulars, i distintes de mi, com ara les facultats d'imaginar i de sentir, sense les quals jo em puc pensar tot sencer clarament i distintament però no elles sense mi, és a dir, sense la substància mental a la qual pertanyen; ja que en la noció d'aquestes facultats, o (per fer servir termes escolàstics) en el seu concepte formal, s'hi inclou un cert mode d'intel·lecció. D'on infereixo que són distintes de mi, com les figures, els moviments i els altres modes o accidents dels cossos són distintes dels cossos mateixos a què pertanyen.

[124] Veig també que tinc altres facultats, com la de canviar de lloc, adoptar diferents postures i d'altres de semblants que, com les precedents, tampoc no es poden pensar sense la substància a què pertanyen, ni per tant existir sense ella. Però és prou evident que aquestes facultats, posat que existeixin, han d'existir en una substància material o extensa, no mental. Perquè en el seu concepte clar i distint s'hi inclou una certa mena d'extensió, però no d'intel·lecció. Així mateix hi ha en mi una certa facultat passiva de sentir, és a dir, de rebre i conèixer les idees de les coses sensibles. Però em resultaria del tot inútil i inservible si no hi hagués en mi o en alguna altra cosa una facultat activa capaç de formar i produir aquestes idees. Ara bé, aquesta facultat activa no pot trobar-se en mi (entès com a cosa que pensa), ja que no pressuposa el meu pensament, i també perquè aquestes idees se'm representen sense que jo faci res, i fins i tot sovint a pesar meu. Necessàriament doncs s'ha de trobar en una substància diferent de mi; una substància que posseeixi formalment o eminentment (com he observat més amunt) la realitat que, per representació, posseeixen les idees que ens en fem. I aquesta substància ha de ser o bé un cos, és a dir, una naturalesa material que contingui formalment i efectivament tot el que hi ha per representació en les idees, o bé Déu mateix o alguna altra criatura més noble que els cossos, que contingui això de forma eminent.

[125] Ara bé, tenint en compte que Déu no ens enganya, és del tot evident que no m'envia aquestes idees directament per ell mateix; i tampoc per mitjà de cap criatura que les contingui no formalment sinó de forma eminent. Ja que ell no m'ha donat cap facultat per saber això, sinó tot al contrari una inclinació molt forta a creure que provenen o que parteixen de coses materials. Per tant, no veig com se'l podria exculpar per enganyar-nos en això, si les idees realment provinguessin de (o estiguessin produïdes per) causes diferents de les coses materials. En conseqüència, s'ha d'admetre que les coses materials existeixen.

[126] De tota manera potser no són ben bé com les percebem amb els sentits, ja que aquesta percepció és bastant obscura i confusa en moltes coses. Tanmateix, almenys s'ha d'admetre que veritablement posseeixen totes les coses que entenc clarament i distintament, és a dir, totes les coses que, parlant en general, s'inclouen en l'objecte de la geometria teòrica. Pel que fa a les altres coses, tant les que són particulars, per exemple que el sol sigui de tal magnitud i que tingui tal forma, etc., com les que entenem menys clarament i menys distintament, com la llum, el so, el dolor i d'altres de semblants, crec que puc concloure amb seguretat que tinc els mitjans per conèixer-les amb certesa, encara que siguin dubtoses i incertes. Perquè Déu no ens enganya i per consegüent no ha permès que hi pugui haver cap falsedat en les meves opinions sense que m'hagi donat també la facultat amb què pugui corregir-la.

[127] I en primer lloc, no hi ha dubte que tot el que la naturalesa m'ensenya conté una certa veritat. Perquè per naturalesa, considerada en general, entenc Déu mateix o l'ordre i la

disposició que Déu ha establert en les coses creades. I pel que fa a la meua naturalesa en particular, entenc que és el conjunt o reunió de totes les coses que Déu m'ha donat.

[128] Doncs bé, no hi ha res que aquesta natura m'ensenyi de forma més explícita i sensible que el meu cos es troba malament quan sento dolor, o que necessita menjar o beure quan tinc les sensacions de gana o de set, etc. Per tant, no he de posar en dubte que en això hi hagi alguna veritat.

[129] La naturalesa m'ensenyava també per mitjà d'aquestes sensacions de dolor, gana, set, etc., que no simplement em trobo allotjat en el meu cos com un pilot en el seu vaixell, sinó que hi estic unit tan estretament i fins a tal punt confós i mesclat amb ell que formo una mena de tot únic amb ell. I és que, si no fos així, quan el meu cos rebés una ferida, jo (que no sóc més que una cosa que pensa) no sentiria dolor, sinó que percebria aquesta ferida només amb l'enteniment, igual que un pilot percep només amb la vista que alguna cosa es romp en el vaixell. I quan el cos necessités beure o menjar, ho sabria manifestament sense haver de ser avisat per les sensacions confuses de la gana i la set. Ja que de fet totes aquestes sensacions de gana, set, dolor, etc., són només maneres confuses de pensar que provenen i depenen de la unió i la mescla de la ment i el cos.

[130] A més d'això, la naturalesa també m'ensenyava que hi ha molts altres cossos al meu voltant, d'entre els quals n'he de perseguir uns i he de fugir d'altres. I certament, pel fet de percebre diferents classes de colors, d'olors, de sabors, de sons, de calor, de duresa, etc., concloc de forma segura que en els cossos d'on provenen totes aquestes diferents percepcions dels sentits, hi ha algunes variacions que corresponen a aquestes percepcions, tot i que potser no s'assemblin a elles. Així mateix, pel fet que entre aquestes diferents percepcions dels sentits n'hi ha que em resulten agradables i d'altres de desagradables, puc concloure amb tota certesa que el meu cos (o més aviat jo mateix tot sencer, com a compost de cos i d'ànima) pot obtenir diferents beneficis o perjudicis dels cossos que l'envolten.

[131] Però hi ha moltes altres coses que aparentment m'ha ensenyat la naturalesa, que tanmateix sé del cert que no he rebut d'ella, sinó que han entrat en la meua ment per un cert costum que tinc d'e jutjar les coses sense considerar-les prou; i així pot passar fàcilment que continguin alguna falsedat. Com per exemple l'opinió que tinc que un espai on no hi hagi res que actui i causi una impressió en els meus sentits és un espai buit; o que en un cos calent hi hagi alguna cosa semblant a la idea de calor que hi ha en mi; o que en un cos blanc o negre hi hagi la mateixa blancor o negror que percebo; o que en un cos amarg o dolç hi hagi aquest mateix gust o el mateix sabor, i així amb les altres coses; o que els astres, les torres i tots els cossos allunyats tinguin la mateixa forma i grandària que sembla que tenen veient-los de lluny.

[132] Però per poder comprendre això distintament, he de definir amb exactitud el que vull dir pròpiament quan dic que la naturalesa m'ensenyava alguna cosa. Perquè aquí prenc el mot *naturalesa* en una significació més restringida que quan dic que és un compost o reunió de totes les coses que Déu m'ha donat, ja que aquesta reunió o compost inclou moltes coses que només pertanyen a la ment -de les quals no pretenc tractar aquí quan parlo de la naturalesa-: per exemple, la noció que tinc de veritats com ara que el que ha passat no pot no haver passat, i una infinitat d'altres de semblants que conec per la llum natural sense l'ajuda del cos. I també en comprèn moltes altres que només pertanyen al cos -i no incloc aquí tampoc sota el nom de naturalesa-, com la qualitat de ser pesat, i moltes altres de semblants. Aquí solament em referiré a les coses que Déu m'ha donat com a ésser compost de ment i cos. Doncs bé, aquesta naturalesa m'ensenyava prou bé a fugir de les coses que causen en mi una sensació de dolor i a

buscar aquelles que em transmeten alguna sensació de plaer; però no veig que a part d'això m'ensenyi que d'aquestes diferents percepcions dels sentits haguem de concloure res tocant a les coses que hi ha fora de nosaltres sense que la ment les hagi examinat curiosament i amb molta atenció. Ja que és només a la ment, em sembla, i no al compost de ment i cos, que pertany el coneixement de la veritat d'aquestes coses.

[133] Així, tot i que una estrella no produeixi una impressió més gran en l'ull que el foc d'una petita torxa, no hi ha en mi cap facultat real o natural que m'indueixi a creure que no és més gran que aquest foc, sinó que simplement jo ho he jutjat així des de petit sense cap fonament racional. I si bé quan m'acosto al foc sento calor, i si m'hi acosto una mica més també sento dolor, no hi ha cap raó que em pugui convèncer que en el foc hi hagi cap cosa semblant a aquesta calor que sento, no més que del fet que hi hagi res de semblant al dolor, sinó que a tot estirar puc creure que hi ha alguna cosa en ell, tant se val la que sigui, que provoca en mi aquestes sensacions de calor o dolor.

[134] Així mateix, tot i que hi hagi espais en els quals no trobo res que afecti ni activi els sentits, no per això he de concloure que aquests espais no contenen cap cos; sinó que veig que, tant en això com en moltes altres coses semblants, sovint distorsiono i confonc l'ordre de la naturalesa. I això és així perquè aquestes sensacions o percepcions dels sentits han estat posades en mi només per indicar a la ment les coses que són convenientes o danyoses per al compost de què forma part, i és justament en això que són prou clares i distintes. Però jo les utilitzo com si fossin regles certes per les quals puc conèixer immediatament l'essència i la naturalesa dels cossos que hi ha fora de mi, dels quals tanmateix només em transmeten coses força obscures i confuses.

[135] Però abans ja he examinat de manera suficient com, no obstant la suprema bondat de Déu, pot ser que hi hagi falsedat en aquest tipus de judicis. En això només queda una dificultat tocant a les coses que la naturalesa m'ensenya que s'han de buscar o evitar, i també tocant als sentiments interiors que ha posat en mi. Ja que em sembla que de vegades hi he notat algun error, i per tant que és la meva pròpia naturalesa, el que m'ha enganyat. Per exemple, el gust agradable d'una vianda qualsevol, en la qual s'ha posat algun verí, pot invitar-me a prendre'l i així a fer-me equivocar. De tota manera, és veritat que en això la naturalesa no té la culpa, ja que només m'indueix a desitjar la vianda, que té un sabor agradable, i no a desitjar el verí, que ignora. D'aquesta manera puc concloure que la meua naturalesa no coneix completament i universalment totes les coses: de la qual cosa certament no ens hem d'estranyar, ja que l'home és de naturalesa finita i només pot tenir un coneixement limitat i imperfecte.

[136] Però també ens equivoquem bastant sovint fins i tot en les coses a què ens indueix directament la naturalesa, com passa amb els malalts quan desitgen beure o menjar coses que els poden perjudicar. Es dirà potser que la causa de l'error és l'alteració que pateix la seva naturalesa, però això no treu la dificultat, perquè un home malalt no és menys veritablement una criatura de Déu que un home que està sa; i tan contrari és a la bondat de Déu que la naturalesa de l'un sigui enganyadora i fal·lible com que ho sigui la de l'altre. Doncs bé, un rellotge compost de rodes i contrapesos obeeix les lleis de la naturalesa exactament igual quan està mal fet i no va a l'hora, que quan satisfà les exigències del rellotger. Doncs així mateix, considerant que el cos d'un home sense ment (entès com una màquina composta d'ossos, nervis, músculs, venes, sang i pell) es mouria de la mateixa manera que ho faria un home quan es mou de forma involuntària (i doncs sense la intervenció de la ment, sinó solament per la disposició dels seus òrgans), he d'admetre que seria igualment natural en aquest cos, si fos per exemple hidròpic, que tenint la boca seca (el senyal que sol causar la sensació de set en la ment), es veiés empès per aquesta sequedat a moure els seus nervis i d'altres parts de la manera que cal per poder beure -augmentant així el seu mal i perjudicant-se a si mateix-. Com natural seria

també en ell, si no tingués cap indisposició i realment necessités líquid, veure's empès a beure en sentir la boca seca. I si bé puc dir que un rellotge (tenint en compte la funció que l'artesà li assigna) es desvia de la seva naturalesa quan no va a l'hora, de la mateixa manera puc pensar amb raó la màquina del cos humà feta per Déu perquè faci tots els moviments que sol fer) no funcionaria segons el seu ordre natural si, tenint la gola seca, beure el perjudiqués. Tanmateix admeto que aquesta manera d'explicar la naturalesa és molt diferent de l'altra. Perquè aquella no era res més que una manera de parlar que depèn completament del meu pensament quan comparo un home malalt i un rellotge mal fet amb la idea d'un home sa i un rellotge ben fet, però que no significa res que es trobi en la cosa mateixa de què es parla. Mentre que, per l'altra manera d'explicar la naturalesa, entenc una cosa que es troba veritablement en les coses i per tant que conté alguna veritat.

[137] I certament, amb relació al cos hidròpic, dir que la seva naturalesa està alterada perquè sense necessitat de beure té la boca seca i àrida és només una forma de parlar que no té res a veure amb la cosa. Tanmateix, amb relació al compost, és a dir a la ment o ànima unida a aquest cos, no es tracta d'una mera paraula, sinó que és un autèntic error de la naturalesa que tingui set quan beure li és perjudicial. I per tant encara s'ha d'examinar com és que la bondat de Déu no evita que la naturalesa de l'home, entesa d'aquesta manera, sigui fal·lible i enganyosa.

[138] Per començar doncs aquest examen, observo primerament que entre la ment i el cos hi ha una gran diferència en el fet que el cos per la seva naturalesa és infinitament divisible, i la ment és clarament indivisible; perquè en efecte, quan considero la ment, és a dir, a mi mateix només com una cosa que pensa, no en puc distingir cap part, sinó que em concebo com una cosa única i íntegra. I encara que sembla que la ment està unida al cos, si perdés un peu, un braç o qualsevol altra part del cos, el cert és que això no suprimiria cap part de la ment. I de les facultats de voler, de sentir, d'entendre, etc., no se'n pot dir pròpiament parts, perquè és una i la mateixa ment la que es posa tota sencera a voler, i també tota ella la que es posa a sentir, a entendre, etc. Però amb les coses materials o extenses passa tot el contrari: ja que no n'hi ha cap que no es pugui dividir fàcilment en parts amb el pensament, i fins i tot és per això que entenc que és divisible en moltes parts. I això bastaria per ensenyar-me (per si no ho sabés ja prou bé) que la ment o ànima humana és del tot diferent del cos.

[139] També observo que la ment no rep immediatament les impressions de totes les parts del cos, sinó únicament del cervell, o potser fins i tot d'una de les seves parts més petites, a saber d'aquella on actua aquesta facultat que anomenen sentit comú. I sempre que aquesta part es troba en el mateix estat, fa sentir la mateixa cosa a la ment, per més que mentrestant les altres parts del cos puguin trobar-se en un estat diferent, com mostren una infinitat d'experiències que ara no cal referir.

[140] També observo, a part d'això, que per naturalesa cap de les parts del cos no pot ser moguda per una altra part una mica distant, si no pot ser també moguda de la mateixa manera per cada una de les parts que hi ha entre elles encara que aquesta part més distant no actuï. Per exemple, en la corda A B C D, que està tibant, si s'estira i es fa moure l'última part, D, la primera A no es mourà de manera diferent que si s'estira una de les parts del mig, B o C, sense que calgui que l'última, D, es mogui. De la mateixa manera, quan em fa mal el peu, la física m'ensenyà que aquesta sensació es comunica per mitjà dels nervis que hi ha distribuïts pel peu i que, ben tibants com cordes, van des del peu fins al cervell (d'on surten i on acaben), on provoquen un cert moviment que la naturalesa ha establert que farà sentir un dolor en la ment com si estigués en el peu. Però com que per anar des del peu fins al cervell aquests nervis han de passar per la cama, per la cuixa, els ronyons, l'esquena i el coll, ben bé pot passar que, tot i que els extrems que hi ha en el peu no s'hagin mogut, sinó que ho hagin fet altres parts, per exemple les que

passen pels ronyons o el coll, siguin aquestes parts les que provoquin els mateixos moviments en el cervell que podrien ser excitats per una ferida en el peu, d'on se segueix que la ment per força sentirà en el peu un dolor com si hi tingués una ferida. I podem pensar que passa el mateix amb les altres percepcions dels sentits.

[141] Per acabar observo que de tots els moviments que es fan en la part del cervell on la ment percep immediatament les impressions, cada un causa una única sensació particular. Per tant no podem desitjar ni imaginar res de millor que, d'entre totes les sensacions que és capaç de causar aquest moviment, justament faci sentir a la ment la que li és més adequada i d'ordinari més útil per conservar la salut del cos. Doncs bé, l'experiència ens fa saber que totes les sensacions que la naturalesa ens ha donat són com acabo de dir, i doncs no hi ha res en elles que no mostri el poder i la bondat de Déu, que les ha produït .

[142] Així, per exemple, quan els nervis que hi ha en el peu es mouen amb força i més del que és normal, el seu moviment, que passa per la medulla espinal de l'esquena fins al cervell, produeix una impressió en la ment que li fa sentir una cosa qualsevol, per exemple un dolor, com si estigués en el peu. Informada d'aquesta manera, la ment es veu així induïda a fer el que pugui per suprimir-ne la causa, per tal com resulta perillosa i perjudicial per al peu.

[143] És cert que Déu podia haver fet la naturalesa humana de manera que aquest mateix moviment en el cervell fes sentir una cosa del tot diferent en la ment: per exemple, que sentís el moviment del cervell mateix, o del peu, o bé qualsevol altre indret entre el peu i el cervell o en fi qualsevol altra cosa. Sinó que res de tot això no contribuiria tan bé a la conservació del cos com el que de fet li fa sentir.

[144] De la mateixa manera, quan necessitem beure, sentim sequedat de boca, i això posa en acció els nervis, que així activen les parts interiors del cervell. Aquest moviment finalment fa sentir a la ment la sensació de set, perquè en aquesta situació no hi ha res que ens sigui més útil que saber que necessitem beure per conservar la salut. I així amb les altres coses.

[145] Amb la qual cosa és del tot clar que, malgrat la bondat suprema de Déu, la naturalesa de l'home entesa com un compost de ment i cos resulta de vegades fal·lible i enganyosa.

[146] Perquè si hi ha alguna cosa que no exciti en el peu mateix (sinó en qualsevol part del nervi que va des del peu fins al cervell o fins i tot en el cervell) el mateix moviment que es produeix normalment quan el peu es troba en mal estat, se sentirà un dolor talment com si estigués en el peu. Així el sentit es veurà naturalment enganyat; perquè un mateix moviment en el cervell només pot causar en la ment una i la mateixa sensació, i aquesta sensació, que molt més sovint és excitada per una cosa que causa dolor al peu que no per una altra causa en un altre lloc, és més raonable - que informi la ment d'un dolor en el peu que no pas en una altra part. I així mateix la sequedat de boca no sempre (però sí d'ordinari) ve provocada per la necessitat de beure per poder conservar la salut del cos, sinó que de vegades ve d'una causa del tot oposada, com passa amb els hidròpics -i aleshores és molt millor que enganyi només en aquests casos que no pas sempre, en particular quan el cos està sa; i així amb les altres coses.

[147] I certament aquesta consideració m'és molt útil, no solament per adonar-me els errors a què estic sotmès per naturalesa, sinó també per mirar d'evitar-los o corregir-los més fàcilment. Perquè sé que d'ordinari els sentits m'indiquen més el que és veritat que no el que és fals tocant a les coses que tenen a veure amb el que afavoreix o perjudica el cos. També puc servir-me gairebé sempre de més d'un sentit per examinar una mateixa cosa, i a més a més puc usar la

memòria per relacionar i unir els coneixements presents amb els passats, i també l'enteniment, ara que ja ha descobert les causes dels meus errors. Per tant, ja no he de témer que hi hagi falsedat en les coses que habitualment em representen els sentits. He de rebutjar doncs els dubtes d'aquests dies passats com hiperbòlics i ridículs, i en particular aquesta incertesa tan generalitzada tocant al fet que no puc diferenciar el somni de la vigília. Perquè ara hi trobo una diferència molt notòria, ja que la memòria no pot lligar i unir els somnis els uns amb els altres i amb tota la sèrie de la nostra vida, com sí que pot unir les coses que ens passen en la vigília. De fet, si quan estic despert tot de sobte se m'aparegués i em desaparegués algú com passa amb les imatges que veig dormint, de manera que no pogués adonar-me ni d'on ve ni a on va, no seria gens desenraonat pensar que es tractava d'un fantasma en el meu cervell, semblant als que s'hi formen quan dormo, més que no d'una persona de veritat. Però quan percebo coses que sé distintament d'on vénen i on són, i quan se m'apareixen, i puc lligar sense interrupció la sensació actual amb la resta de la meua vida, estic completament segur que les he percebut estant despert i no en somnis. I no he de dubtar de cap manera de la veritat d'aquestes coses, si després d'haver apel·lar als altres sentits, la memòria i l'enteniment per examinar-les, cap d'ells m'ha informat de res que estigui en contradicció amb cap dels altres. I és que del fet que Déu no m'enganya se segueix necessàriament que en això no estic enganyat.

[148] Però com que la necessitat dels afers pràctics ens obliga sovint a prendre decisions abans no hem tingut temps d'examinar-los curosament, s'ha d'admetre que la vida humana sovint és susceptible d'errar en coses particulars; i en fi també hem de reconèixer la debilitat i feblesa de la nostra naturalesa.

Meditació III

32. Tancar els sentits per poder familiaritzar-se amb si mateix. Tota forma de pensar, incloses les sensacions i imatges, resideix només en la ment.
33. Criteri de veritat: una concepció clara i distinta d'una cosa.
34. L'error de creure que les coses que percebo existeixen.
35. La matemàtica: un saber vertader que és clar i distint. El Déu dolent em pot enganyar en les seves veritats més simples.
36. Necessitat de demostrar l'existència de Déu abans de poder avançar.
37. Divisió de les idees: imatges que representen coses, i altres que efectuen accions (volicions i judicis).
38. Les idees no poden ser falses com a idees que són.
39. Tampoc no ho poden ser les volicions.
40. Només poden ser falsos els judicis. Error de jutjar que les coses s'assemblen a les nostres idees.
41. Divisió de les idees en innates, sensibles i inventades.
42. Les idees sensibles són involuntàries i aparentment semblants als seus objectes.
43. La llum natural i les inclinacions naturals (a creure i triar). Sols la llum natural és competent per determinar què és vertader i fals.
44. No és suficient que les idees sensibles siguin involuntàries pel fet de ser causades per objectes exteriors o ser semblants a ells.
45. Creure en l'existència d'objectes externs i en la seva semblança a les idees és un impuls cec.
46. Diferents graus de realitat de les idees segons el grau dels objectes que representen: Déu, substàncies o modes.
47. Principi de causalitat: la causa ha de tenir tanta realitat almenys com l'efecte.
48. Les idees depenen d'una causa que mai pot ser inferior a elles.
49. Si hi ha cap idea amb una realitat representacional superior a mi, jo noestic sol al món.
50. Entre les idees, n'hi ha que representen coses diverses, i també la idea de Déu. Les idees fosques i confuses poden ser falses materialment.
51. Algunes de les idees clares i distintes que tinc poden provenir de mi (per exemple, la idea de substància, duració i nombre).
52. D'altres no es troben en mi formalment (extensió, forma, etc.), però sí eminentment.
53. La idea d'un Déu infinit no pot provenir de mi. Per tant Déu existeix.
54. Idea positiva i negativa d'infinit. La idea de Déu és la d'un infinit positiu.
55. Tampoc és una idea materialment falsa.
56. La idea de Déu ha de representar una cosa real doncs, a diferència de les idees falses.
57. També és una idea clara i distinta.
58. Encara que no compregui l'infinit ni les seves perfeccions, la idea de Déu és la més clara i distinta de totes.

59. Jo no puc ser l'origen de la idea de Déu, encara que la perfecció estigui en mi en potència. La seva perfecció és en acte.
60. Les imatges de les coses sensibles dificulten de comprendre això.
61. Jo podria provenir de Déu, o dels meus pares, de mi mateix o d'altres causes.
- 62-63. No pot ser que vingui de mi mateix.
64. Divisió del temps en àtoms-instants creats contínuament per Déu.
65. No sóc jo qui es crea a si mateix a cada instant.
66. Tampoc no puc dependre d'altres causes semblants a mi. No hi pot haver un regrés infinit. Hi ha d'haver una primera causa.
67. No puc admetre una concurrència de múltiples causes tampoc.
68. Tampoc els meus pares no poden explicar la meva existència com una ment.
69. La idea de Déu no és ni sensible ni inventada, sinó innata.
70. La idea de Déu en mi és com la marca del meu autor. Sóc fet a imatge i semblança d'ell. La meva existència com el que sóc implica la de Déu.
71. Així, Déu no pot enganyar.
- 72-73. Moment de pausa per contemplar la bellesa i majestat divina, com una anticipació de la benaurança de l'altra vida.

Meditació IV

- 74-75. Coneixem el jo i Déu més bé que les coses materials.
76. Si Déu no ens pot enganyar, puc tenir coneixements vertaders sobre el món material.
77. Déu m'ha donat una facultat de conèixer, però sóc conscient que m'equivoco. Sóc un terme mitjà entre Déu i el no-res.
78. L'error no depèn de Déu sinó de mi, que sóc finit.
79. Però Déu no m'ha creat de manera que no pugui errar.
80. No podem entendre els designis de Déu. No s'han de buscar causes finals.
81. S'ha de considerar cada cosa en el seu entorn, formant part d'un tot. Jo puc ser una criatura imperfecta més entre una totalitat perfecta d'éssers.
82. Anàlisi de les causes de l'error: acció concorrent de l'enteniment i la voluntat. L'enteniment és limitat i imperfecte. La voluntat és il·limitada. Llibertat i convicció en les decisions van paral·leles.
83. La causa de l'error no es troba ni en la voluntat ni en l'enteniment per separat. La causa és que la voluntat no es conté dins els límits de l'enteniment.
84. Llibertat i convicció van paral·leles. Plantejament del dualisme cos/ànima.
85. Indiferència de la voluntat quan l'enteniment ignora o no veu clara una cosa.
86. És el mal ús del lliure albir la causa dels errors. No ens podem queixar de Déu per no ser perfectes.
87. La imperfecció no es troba en Déu, sinó en mi, per no usar bé la llibertat.
88. Déu no m'ha donat un enteniment perfecte, però sí la possibilitat de no jutjar sense entendre.

89. Conclusió: no em puc equivocar si mantinc la voluntat dins els límits del coneixement.
90. Ara sé què evitar per no errar i què fer per encertar.

Meditació V

91. Possibilitat del coneixement de les coses materials.
92. Però abans cal considerar-ne les idees.
- 93-94. Primer de tot la idea d'extensió contínua en tres dimensions, i les seves propietats.
95. Idees innates dels cossos: puc pensar-les a voluntat però tenen la seva pròpia naturalesa.
96. Les idees dels objectes matemàtics no m'arriben pels sentits. N'hi ha moltes que no he percebut mai, i tenen naturaleses pròpies que es poden demostrar.
97. Argument ontològic. Les nocions matemàtiques aporten una nova demostració de l'existència de Déu.
98. Resposta a l'objecció que hi ha diferència entre el raonament matemàtic i l'ontològic.
99. Resposta a l'objecció que no és necessari suposar la idea de Déu.
100. La idea de Déu és l'única en què l'essència implica l'existència. Déu és únic i etern.
101. El criteri de veritat per a les veritats evidents, i la deducció per a les no evidents. La idea de Déu és de les primeres.
- 102-105. El coneixement de totes les altres coses depèn de Déu. També en depèn el record d'haver demostrat una cosa.

Meditació VI

106. L'existència de les coses materials és possible en la mesura que les penso clarament i distintament, i també per mitjà de la imaginació.
107. La imaginació no serveix per comprendre de veritat les coses materials.
108. Imaginar objectes geomètrics costa un esforç que no s'ha de fer per entendre'ls.
109. La imaginació sembla que depèn d'alguna cosa no mental. Però no en demostra l'existència.
- 110-111. Examen de les qualitats secundàries i la facultat de sentir.
112. Enumeració de les sensacions externes i internes.
- 113-114. Les sensacions ens fan creure raonablement en l'existència de cossos externs.
115. La intensitat de les sensacions també fan pensar que no tindríem cap idea si abans no ha passat pels sentits.
116. El meu cos el percebo diferent dels altres cossos.
117. La relació entre sensacions com dolor i sentiments com tristesa i d'altres semblants les coneixem per naturalesa. No hi ha cap afinat que puguem conèixer pensant.
118. El dubte raonable respecte als sentits externs i interns. Exemples de la torre i del dolor en els amputats.
119. El dubte hiperbòlic del somni.
120. Dubte respecte de les coses que la naturalesa em fa creure.

121. Tampoc no cal posar-les totes en dubte de manera generalitzada.
122. Dualisme cos/ment.
123. Distinció entre substància i modes de la ment i els cossos.
- 124-125. Prova de l'existència de les coses materials.
126. Les coses posseeixen realment les qualitats (primàries) d'extensió, moviment, etc., però no necessàriament les altres (secundàries).
- 127 -128. Tot el que la naturalesa m'ensenya posseeix una certa veritat.
129. El dualisme cos/ment. Analogia del pilot i la nau. Les sensacions internes confuses provenen de la unió del cos i la ment.
130. Les sensacions (internes o externes) no tenen per què representar res de semblant a fora de mi.
131. Moltes idees falses no me les ha ensenyat la naturalesa sinó el costum de jutjar sense conèixer prou les coses. Exemple de l'espai buit o les qualitats secundàries.
132. La meua naturalesa com a unió de ment i cos m'ensenya a fugir de les coses perjudicials i buscar les beneficioses. No ens ensenyen la veritat de les coses, però.
133. L'error de jutjar des de petit que les coses són com les veiem. Exemple de la magnitud del sol. Exemple de la calor. Exemple de l'espai buit.
134. Les sensacions tenen valor d'utilitat, no de veritat. Quan els atorgo veritat, caic en l'error.
135. Tanmateix la naturalesa ens pot enganyar fins i tot en el que es refereix a la utilitat. Exemple del verí. Això mostra que la nostra naturalesa té un coneixement limitat.
136. També pot enganyar-nos en les coses a què ens indueix directament. Exemple dels hidròpics. Analogia cos/màquina (rellotge).
137. Aquestes disfuncions de la unió cos/ment poden fer dubtar de la bondat de Déu.
138. Diferència ment/cos quant a la divisibilitat. Ànima i cos són del tot diferents.
- 139-146. Les sensacions es transmeten a la ment per mitjà d'una petita glàndula en el cervell. Cada estat de la glàndula causa una sensació en la ment. La glàndula fa sentir a la ment la sensació més adequada per a la conservació de la salut. I això prova la bondat de Déu, tot i que la naturalesa humana és fal·lible.
147. Usar altres sentits, la memòria i l'enteniment em serveix per conèixer els errors del meu coneixement i evitar-los. Així, ja puc desterrar els dubtes hiperbòlics d'aquests dies passats. Diferència somni/vigília.
148. La urgència dels afers pràctics i la feblesa de la nostra naturalesa ens han de fer reconèixer que som susceptibles d'errar.